

פרק ה'

שוק העבודה

- ◆ מספר המועסקים הישראלים עלה במהירות, בכ-100 אלף איש, ובשכר הריאלי נרשמה התאוששות חלקית, בעקבות המשך גידולו של הביקוש לעובדים.
- ◆ גדלו במהירות שיעור ההשתתפות בכוח העבודה (57.4 אחוזים) ושיעור התעסוקה (53.5 אחוזים), בייחוד בקרב הנשים.
- ◆ שיעור האבטלה ירד ל-6.7 אחוזים, למרות גידולו של שיעור ההשתתפות. עם זאת נראה כי המשק הישראלי עדיין אינו בתעסוקה מלאה, שכן אבטלת הגברים עדיין גבוהה יחסית, ויחס המשרות הפנויות למובטלים עדיין נמוך.
- ◆ מספר המועסקים הישראלים במגזר העסקי גדל בכ-60 אלף - כרבע מהם בענף השירותים העסקיים וכרבע בענף הבינוי.
- ◆ התעסוקה גדלה למרות יישום חלקי-בלבד של מדיניות התעסוקה הממשלתית המוצהרת: תוכנית "אורות לתעסוקה" בוטלה, ולא יושמו צמצום מספר העובדים הלא-ישראלים ושיפור האכיפה של חוקי העבודה. לעומת זאת הוגדל תקציב מעונות היום בחמש השנים האחרונות בכ-60 אחוזים, ריאלית.
- ◆ שיעורי ההשתתפות והתעסוקה של גברים ונשים מבוגרים עלו בעקבות העלאת גיל הפרישה ל-67 לגברים ול-62 לנשים, ללא גידול של שיעור האבטלה.
- ◆ מגמת האקדמיזציה הגוברת באוכלוסייה החרדית טרם באה לידי ביטוי בשינוי שיעורי התעסוקה של הגברים החרדים, אולם צפויה להגדילם בשנים הקרובות.

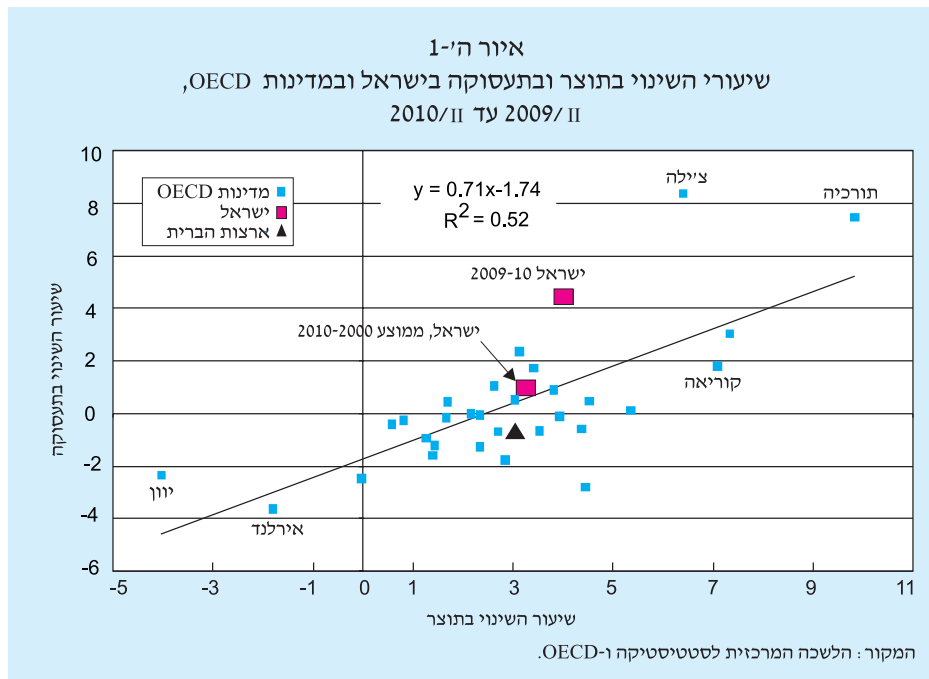
1. ההתפתחויות העיקריות

התעסוקה במשק הישראלי המשיכה להתרחב במהירות, והשכר הריאלי עלה במתינות במהלך שנת 2010. מספר הישראלים המועסקים גדל בכ-100 אלף, כשני שלישים מהם בענפי המגזר העסקי וכשליש בענפי השירותים הציבוריים. התרחבות התעסוקה ועליית השכר הם בעיקר תוצאה של המשך הגידול המהיר של הביקוש לעבודה, בפרט במגזר העסקי, בעקבות גידול היצוא והצריכה הפרטית. במקביל גדל היצע העבודה: שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בקרב הגברים עלה, לאחר ירידתו בשנה הקודמת, ונמשכה העלייה בשיעור ההשתתפות של הנשים, מגמה הנמשכת זה עשור ומחצה. הדומיננטיות של גידול הביקוש לעבודה התבטאה בהתאוששות השכר הריאלי למשרת שכיר בענפי המגזר העסקי, לאחר שהוא נשחק במהלך המשבר, ובירידה ניכרת של שיעור האבטלה, לכ-6.7 אחוזים, וזאת למרות גידולו של שיעור ההשתתפות בכוח העבודה. ואולם, יש לציין כי כמחצית מגידול

התעסוקה הייתה של תעסוקה בהיקף חלקי, וכי הירידה בשיעור האבטלה נבלמה ברביע השני של שנת 2010.

גידול התעסוקה וירידתו של שיעור האבטלה לרמה קרובה לזו של השנים 2007 ו-2008, ערב המשבר העולמי, מצביעים על התקרבות של המשק ל"תעסוקה מלאה"¹. עם זאת, הירידה של עלות העבודה ליחידת תוצר במהלך השנתיים האחרונות, בשיעור מצטבר של כ-5 אחוזים, מלמדת כי גידול הפריון מהיר מעליית השכר (ברוטו), ולפיכך צפוי שהמעסיקים ירחיבו את התעסוקה בטרם ייסגר פער התוצר. למרות סימני ההתקרבות ל"תעסוקה מלאה", הרי, בהינתן שיעור ההשתתפות בכוח העבודה, יש להביא בחשבון ששיעור האבטלה בקרב גברים עדיין גבוה משיעורה ערב המשבר (לוח ה'-1); כן יש להביא בחשבון שיחס המשרות הפנויות למובטלים, המשמש מדד ללחץ בשוק העבודה, עדיין נמוך מאשר ב-2007 ובתחילת 2008. מכאן שהמשק הישראלי אינו במצב של "תעסוקה מלאה", ומה עוד ששיעור אי-ההשתתפות בכוח העבודה בישראל עדיין גבוה מאוד בהשוואה בין-לאומית, ויישום מלא של המדיניות לעידוד הרחבת התעסוקה, בניגוד ליישומה המוגבל בשנת 2010 (ראו סעיף 5), אמור להגדיל את מספר המשתתפים, ובכך להרחיק את רמת "התעסוקה המלאה" מרמתה כיום.

השוואה בין-לאומית של גידול התוצר מול גידול מספר המועסקים מאז שיא המשבר במשק הישראלי, ברביע השני של שנת 2009, עד לרביע המקביל בשנת 2010, לאחר שנה של התאוששות, מלמדת כי המשק נהנה בתקופה זו מגידול של התעסוקה והתוצר גם יחד. זאת בניגוד לרוב המשקים המערביים, שהתוצר בהם צמח לאט, ואילו התעסוקה לא התרחבה (Jobless recovery). בולטים לרעה מספר משקים אירופיים, כאירלנד ויוון, הסובלים ממשברים פיסקליים ופיננסיים חמורים. כנגדם, בתורכיה, צ'ילה, דרום קוריאה,

ישראל נהנתה מגידול של התוצר והתעסוקה, בדומה למדינות מתפתחות, ובניגוד למדינות המערב.

¹ "תעסוקה מלאה" היא מונח תיאורטי, המבטא מצב שבו כל המעוניינים למצוא עבודה ברמת השכר הנהוגה במשק מצאו עבודה בתוך פרק זמן סביר. אין הערכה מוסכמת של "שיעור האבטלה הטבעי" המקביל לתעסוקה מלאה.

לוח ה'-1

אינדיקטורים עיקריים לשוק העבודה¹, 2006 עד 2010

(העלייה או הירידה הממוצעת לעומת השנה הקודמת, אחוזים)

2010	2009	2008	2007	2006	
1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1. האוכלוסייה (ממוצע שנתי)
1.7	1.8	1.8	1.8	1.8	2. האוכלוסייה בגיל העבודה
57.4	57.0	56.8	56.6	55.9	3. שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי ² - סך הכול
62.2	61.8	62.2	62.0	61.3	גברים
52.8	52.3	51.7	51.4	50.8	נשים
2.4	2.0	2.2	3.0	2.5	4. כוח העבודה האזרחי
53.5	52.6	53.4	52.5	51.2	5. שיעור התעסוקה ²
71.0	70.1	71.2	70.3	68.8	שיעור התעסוקה בקרב גילאי 25-64
3.3	0.5	4.0	4.5	2.9	6. סך כל המועסקים
5.1	-0.1	1.3	4.5	2.1	המועסקים במשרות חלקיות
3.4	0.3	3.5	4.2	3.2	ישראלים
2.0	2.1	9.7	7.4	0.1	לא-ישראלים ¹
4.0	1.7	3.1	3.8	2.0	7. המועסקים בענפי השירותים הציבוריים
4.4	3.6	3.4	5.4	0.0	תשומת העבודה בשירותים הציבוריים
3.0	0.0	4.4	4.7	3.3	8. המועסקים במגזר העסקי
3.2	-0.2	3.7	4.4	3.7	עובדים ישראלים
11.9	12.1	11.8	11.2	10.9	חלקם של העובדים הזרים ועובדי השטחים במגזר העסקי ³
2.8	0.2	4.4	5.6	3.0	9. תשומת העבודה במגזר העסקי
3.1	0.1	3.6	5.4	3.5	עובדים ישראלים
0.4	4.0	9.8	7.2	-1.0	עובדים זרים ¹
2.9	-9.4	11.0	8.3	3.0	עובדים מהשטחים ¹
0.9	-2.6	-0.7	1.6	1.3	10. השכר הריאלי למשרת שכיר
1.0	-2.6	-0.7	1.4	1.7	במגזר העסקי
0.6	-2.4	-0.7	2.2	0.3	בענפי השירותים הציבוריים
-1.4	-1.8	4.5	2.8	-1.3	11. שכר המינימום (ריאלי)
-0.3	-4.9	2.1	2.0	0.6	12. עלות העבודה ליחידת תוצר גולמי במגזר העסקי ³
2.4	-0.1	0.3	0.2	3.8	13. התוצר המקומי הגולמי לשעת עבודה במגזר העסקי ⁵
6.7	7.5	6.0	7.3	8.3	14. שיעור האבטלה ² - סך הכול
6.8	7.5	5.7	6.8	7.9	גברים
6.5	7.5	6.4	7.8	8.9	נשים

(1) מספרם של העובדים הזרים והעובדים מהשטחים כולל את המדווחים והבלתי מדווחים למוסד לביטוח לאומי. מהימנות אומדני התעסוקה של לא-ישראלים נמוכה בהשוואה לאלה של ישראלים, המבוססים על סקרי כוח אדם. אומדני הלמיס הפלסטינית שונים מאוד מנימוצי המוצגים בתיבה ה'-3, המבוססים על סקרי כוח האדם הפלסטיניים.

(2) הנתונים החל בשנת 2009 הם לפי מפקד האוכלוסין של שנת 2008, נתוני 2006-2008 שורשרו לפי השינויים במדגם.

(3) נתונים אלו מתייחסים לרמות ולא לשיעורי שינוי.

(4) שיעורי ההשתתפות לשנים 2006-2008 שורשרו לפי שינוי בשיטת הדגימה בסקרי כוח אדם משנת 2009.

(5) במחירים קבועים.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם ונתוני החשבונאות הלאומית.

ומקסיקו היה גידולו של התוצר מהיר יותר, ושתי הראשונות עלו עלינו גם בגידול התעסוקה. גידול התעסוקה בישראל בתקופה האמורה בולט על רקע מתינותה של הפגיעה בה במהלך המשבר, בשנים 2008 ו-2009, ובהשוואה לגידול הממוצע של התעסוקה והתוצר בישראל בעשור האחרון. עם זאת, מאחר שכ-40 אחוזים מגידול התעסוקה בתקופה זו היו במשרות חלקיות, המניבות תוצר נמוך, יחס העלייה במועסקים לעלייה בתוצר גבוה אצלנו בהשוואה לשאר מדינות OECD.

לוח ה'-2

אינדיקטורים עיקריים לשוק העבודה, 2007 עד 2010

(ממוצעים שנתיים, אלפים)

השינוי לעומת השנה הקודמת								
2010	2009	2008	2007	2010	2009	2008	2007	
137.7	133.6	129.5	127.2	7,624.8	7,487.1	7,353.5	7,224.0	1. האוכלוסייה
89.9	93.5	91.7	90.6	5,488.6	5,398.7	5,305.2	5,213.5	3. האוכלוסייה בגיל העבודה ²
74.2	59.5	64.4	85.7	3,147.1	3,072.9	3,013.4	2,949.0	4. כוח העבודה האזרחי ²
102.9	15.1	120.5	127.6	3,219.8	3,116.9	3,101.8	2,981.3	4. המועסקים - סך הכול ^{4,5}
97.3	9.4	96.6	110.5	2,938.3	2,841.0	2,831.6	2,735.0	ישראלים
40.6	-0.9	10.4	34.2	843.7	803.1	804.0	793.6	מהם: במשרה חלקית
49.5	-12.2	48.0	59.2	1,514.5	1,466.5	1,407.3	1,362.8	גברים
47.8	21.7	48.6	51.3	1,317.0	1,268.4	1,217.1	1,180.1	נשים
5.6	5.7	23.9	17.1	281.5	275.9	270.2	246.3	לא-ישראלים
0.7	8.9	18.2	12.9	220.9	220.2	211.3	193.2	מהם: עובדים זרים
4.9	-3.1	5.8	4.2	60.6	55.7	58.9	53.1	עובדים מהשטחים
33.9	14.1	24.8	30.0	883.9	850.0	835.9	811.1	5. המועסקים בשירותים הציבוריים ^{4,5}
69.0	1.0	95.7	97.6	2,335.9	2,266.9	2,265.9	2,170.2	6. המועסקים במגזר העסקי ^{4,5}
-23.0	49.6	-31.7	-24.6	208.9	231.9	182.3	214.0	7. הבלתי-מועסקים ²
-12,797	28,886	-3,051	-6,804	75,862	88,659	59,773	62,824	8. תביעות לתשלום דמי אבטלה
-2,960	5,358	-1,127	-783	14,713	17,672	12,314	13,441	מהם: תביעות ראשונות
16.6	-34.0	-21.1	35.1	54.0	37.5	71.4	92.6	9. משרות פנויות במגזר העסקי ⁶
32.8	-14.0	-35.5	-44.3	29.1	-3.7	10.4	45.8	מאזן איוש המשרות במגזר העסקי ⁶
289	52	292	162	8,263	7,974	7,922	7,630	10. השכר הנומינלי ⁶ סה"כ
255	66	277	197	7,878	7,623	7,556	7,279	בענפי השירותים הציבוריים
305	52	298	143	8,445	8,140	8,089	7,790	בענפי המגזר העסקי

(1) מספרם של העובדים הזרים והעובדים מהשטחים כולל את המדווחים והבלתי מדווחים למוסד לביטוח לאומי. מהימנות אומדני התעסוקה של לא-ישראלים נמוכה מזו של ישראלים, המבוססים על סקרי כוח אדם.

(2) הנתונים החל בשנת 2009 הם לפי מפקד האוכלוסין של שנת 2008, נתוני 2006-2008 שורשרו לפי השינויים במדגם.

(3) נתוני סקר כוח אדם.

(4) נתוני החשבונאות הלאומית, כולל זקיפה מענפי החינוך והבריאות לענפי המגזר העסקי.

(5) מועסקים ישראלים ולא-ישראלים.

(5) נתוני סקר המעסיקים.

(6) השכר החדשי הממוצע למשרת שכיר (ש"ח).

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה - סקרי כוח אדם ונתוני החשבונאות הלאומית; נתוני הביטוח הלאומי; משרד התעשייה המסחר והתעסוקה, סקר המעסיקים.

2. הביקוש לעבודה

הביקוש לעובדים חדשים
התאושש ברציפות החל
מאמצע 2009.

הביקוש לעובדים עלה במהלך שנת 2010, המשך של מגמת ההתאוששות שהחלה באמצע שנת 2009 - לאחר המשבר, שפרץ בשלהי 2008 ולווה בירידה חדה של הביקוש לעובדים. מספר המשרות הפנויות במגזר העסקי, המייצג את הביקוש לעובדים חדשים, הגיע השנה לכ-55 אלף, רמה המבטאת את התאוששות הביקוש. חשוב לציין כי במקביל לגידול הביקוש לעובדים חדשים גדלה התעסוקה, ומכאן שהביקוש הכולל לעובדים - ותיקים וחדשים - גדל. עם זאת, מספר המשרות הפנויות עדיין נמוך משמעותית מרמתו ערב המשבר. הירידה וההתאוששות החלקית של הביקוש לעובדים משתקפים גם במדד מודעות

ה"דרושים". כך, כפי שאירע במחזורי עסקים קודמים, הביקוש לעובדים הוא הכוח העיקרי שפעל בשוק העבודה בשנים האחרונות: הוא ירד ירידה חדה בשלהי 2008, לאחר תקופה של גאות, והתאושש חלקית החל במחצית השנייה של 2009 ולאורך שנת 2010.

את גידול הביקוש לעובדים ניתן לייחס להתאוששות היצוא והצריכה הפרטית, וכן להתעוררות בענף הבנייה, שהביאה לביקוש לעובדים הן בענף עצמו והן בתעשייה המייצרת תשומות לבנייה. גידול היצוא הקיף הן את היצוא התעשייתי והן את שירותי תיירות החוץ, שהתאוששה השנה. ניתן להעריך כי ירידת עלות ההשקעה במוצרי הון מיובאים - עקב ירידת מחיריהם ורמת הריבית הנמוכה בשנתיים האחרונות - תרמה לגידול הביקוש לעובדים, בהגדילה את הפרודוקטיביות הפוטנציאלית של העובדים.

בחינת ההרכב הענפי של ביקוש המגזר העסקי לעובדים (לוח ה'-3) מעלה כי כרבע מסך המשרות הפנויות, כ-13 אלף, היו בענף השירותים העסקיים, וכ-6 אלפים משרות היו בכל אחד מהענפים בינוי ושירותי הארחה ואוכל. היחס בין המשרות הפנויות למשרות השכיר בענף השירותים העסקיים מלמד שעליית הביקושים בענף זה אינה חריגה ביחס לגודל הענף. לא כן בענפי הבינוי ושירותי הארחה והאוכל, שהתאוששו במהירות מהמשבר בשנה הקודמת. גידולו של מספר המשרות הפנויות בענפים אלו בא במקביל לגידול בתעסוקה ובמשרות השכיר בהם (לוחות ה'-5 וה'-6); מכאן שסך הביקוש לעבודה לעובדים חדשים וממשיכים - גדל, ולא מדובר בהחלפת עובדים ותיקים בחדשים. העלייה של יחס המשרות הפנויות לבלתי מועסקים (איור ה'-8) היא עדות נוספת ללחץ בשוק העבודה, תוצאת גידולו של הביקוש לעבודה.

יחס הביקוש לגודל הענפים היה גבוה בענפים העתירים בעובדים חסרי השכלה על-תיכונית, כענפי הבינוי, ההארכה והתחבורה והאחסנה, ונמוך ברוב הענפים העתירים בעובדים בעלי השכלה על-תיכונית, כענפי התעשייה, החשמל והמים והבנקאות. יוצא מכלל זה ענף השירותים העסקיים, העתיר בעובדים משכילים, שבו הביקוש לעובדים חדשים התאים לגודל הענף.

עיקר הגידול של הביקוש
לעובדים החדשים היה
בענפים עתירים בעובדים
לא-מיומנים.

לוח ה'-3
משרות פנויות במגזר העסקי, 2010

שיעור המשכילים בענף ³	יחס משרות פנויות למשרות השכיר ² (אחוזים)	השיעור מסה"כ המשרות הפנויות (אלפים)	המשרות (אלפים)	
לא זמין		100.0	53.7	סך הכול
		84.9	45.6	במגזר העסקי
0.49	2.0	2.31	1.7	מזה: בתעשייה
0.59	3.1	0.1	5.0	בחשמל ובמים
0.27	4.0	8.01	8.5	בבינוי
0.37	1.9	14.6	7.8	במסחר
0.35	3.5	10.6	5.7	בשירותי ההארכה והאוכל
0.42	2.4	7.7	4.1	תחבורה, האחסנה והתקשורת
0.68	1.7	3.1	1.7	בבנקאות והמוסדות הפיננסיים
0.72	2.4	23.9	12.9	השירותים העסקיים

(1) הסקר אינו מכסה עסקים עם פחות מ-5 עובדים, את המנהל הציבורי ומוסדות חינוך יסודיים ותיכונים, וכן את ענף החקלאות.

(2) משרות השכיר בחדש ממוצע בשנת 2010 על פי הדיווחים למוסד לביטוח לאומי.

(3) בעלי 13 שנות לימוד ומעלה בשנת 2008.

(4) לא ניתן לחשב את יחס המשרות הפנויות למשרות השכיר ואת שיעור המשכילים באוכלוסיית העסקים שבמדגם. (ראו הערה 1.) על כן האומדנים ליחס המשרות הפנויות למשרות השכיר בכל הענפים מוטים כלפי מטה, ויחס זה הושמט לכלל המשק ולמגזר העסקי. כן הושמטו נתוני הביקוש של חברות בענפי השירותים הציבוריים כחינוך ובריאות.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר משרות פנויות, סטטיסטיקה של שכר (2009)

3. היצע העבודה, האוכלוסייה בגיל העבודה וכוח העבודה האזרחי

התאוששות הביקוש לעבודה לוותה בגידול מהיר של כוח העבודה של ישראלים, ביותר ממאה אלף איש. שיעור ההשתתפות בכוח העבודה, שהגיע השנה ל-57.4 אחוזים, הוא הגבוה בתולדות המשק הישראלי. זאת בעקבות גידול מצטבר של כאחוז ומחצה בחמש השנים האחרונות. שיעור ההשתתפות של נשים עלה בכחצי נקודת אחוז בשנת 2010 והגיע ל-52.7; כך הצטברה עלייה של שיעור זה בלמעלה מ-4 נקודות אחוז בעשור האחרון. ניתן להעריך שהגדלת תקציב הממשלה למעונות יום בחמש השנים האחרונות סייעה למקצת מהאימהות צעירות לצאת לעבודה (פירוט של מדיניות הממשלה, ראו בלוח ה'-9). גם שיעור ההשתתפות של הגברים עלה השנה, תיקון לירידתו בשנה הקודמת, בגלל המשבר העולמי. בסך הכול עלה שיעור ההשתתפות של הגברים בחמש השנים האחרונות עלייה מתונה, לאחר שירד לאורך שנות השמונים והתשעים, וקפא בראשית שנות האלפיים. עם זאת, רמתו בשנת 2010 (62.2 אחוזים) עדיין נמוכה ביחס לרמתו ההיסטורית בשנות השבעים (מעל 65 אחוזים). בעליית שיעור השתתפותן של הנשים בכוח העבודה ניתן אפוא

שיעור ההשתתפות בכוח העבודה עלה, בפרט בקרב הנשים.

לראות שינוי מבני, הנמשך זה למעלה מעשור וחצי, ואילו בעליית השתתפות הגברים - תיקון של השנים האחרונות למגמת הירידה שאפיינה את המשק הישראלי בשנות השמונים והתשעים. תופעה יוצאת דופן בחמש השנים האחרונות היא גידול חריג, למעלה מ-5 נקודות אחוז, של שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בקרב בני 60-69, וזאת בעקבות שינויים בגיל הפרישה (תיבה ה'-1).

גדל מספר העובדים
הלא ישראליים, בפרט
פלסטינים ומסתננים.

במהלך השנה גדל בשיעורים מתונים מספר העובדים הלא-ישראליים במשק הישראלי. כך נרשם גידול מתון, כ-4 אלפים איש, באומדן מספרם של הפלסטינים העובדים במשק הישראלי, והוא הגיע לכ-60 אלף איש. זאת בהמשך לגידולו בשנים האחרונות, בעיקר בהשפעת מדיניות משרד הביטחון להגדלת מספר היתרי התעסוקה בישראל לפלסטינים תושבי הגדה המערבית². במסגרת זו החליט הקבינט הכלכלי בראשית 2011 על הוספת כחמשת אלפי היתרים לעובדים אלו, ובהתאחדות הקבלנים מתנהלת פעילות שמטרתה להגדיל בהיקף ניכר את מספר ההיתרים לפלסטינים, וכן לזרים. אומדן מספר העובדים הזרים נותר יציב בשנתיים האחרונות, כ-210 אלף, ושיעור העובדים הלא ישראליים במגזר העסקי נותר בשנת 2010 כ-12 אחוזים, כמו בשנים 2008 ו-2009.

יש לציין שאומדן הלמ"ס אינו כולל מסתננים דרך הגבולות, שרובם מגיעים מסודן ומאריתריאה דרך גבול סיני. על פי נתוני משרד הפנים נתפסו במהלך שנת 2010 כ-14 אלף מסתננים, ומספר המסתננים הרשומים ששהו בארץ בינואר 2011 עמד על כ-34 אלף. ניתן לשער שמסתננים אלו מגדילים את מספר העובדים הזרים במשק בכ-10 אחוזים³.

תיבה ה'-1: השפעת שינוי חוק גיל הפרישה על השתתפות בני 50 ומעלה בכוח העבודה

הזדקנות האוכלוסייה, תוצאת העלייה הרצופה בתוחלת החיים והירידה בילודה, צפויה להגדיל את היחס בין גודל האוכלוסייה של גילאי 65+ לזה של האוכלוסייה בגילים 25-64. לפי תחזיות הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (החלופה הבינונית) יהיו בישראל בשנת 2030 3.4 אנשים בגילים 25-64 על כל אדם בגיל 65+; זאת לעומת יחס של 4.2 ל-1 ב-2015 ו-4.6 ל-1 ב-2005. מנתונים אלה עולה כי קצב הגידול של יחס התלות אף יואץ בעשורים הבאים.

לנוכח העלייה בתוחלת החיים וצפי לעלייתן של ההוצאה על פנסיה והוצאות אחרות לתמיכה באוכלוסייה המבוגרת, הועלה גיל הפרישה בהדרגה, החל מ-2004, מ-65 ל-67 לגברים ומ-60 ל-62 לנשים, כך שמשנת 2009 גיל הפרישה¹ עומד על 67 לגברים ו-62 לנשים (חוק גיל הפרישה התשס"ד-2004)². גיל הפרישה לנשים יועלה בהדרגה ל-64, בכפיפות להחלטתה של ועדה ציבורית שתדון בנושא. בתיבה זו,

¹ הגיל שבו אדם זכאי לפרוש מעבודתו ולקבל גימלת פרישה. (ראו חוק גיל הפרישה, התשס"ד, 2004). במקביל הועלה גיל פרישת החובה - הגיל שבו מותר למעסיק לחייב עובד לפרוש - מ-65 ל-67 לגברים ולנשים.

² למעשה גיל הפרישה הועלה בארבעה חודשים בכל שנה, כך שבמשך שש שנים הושלמה העלאתו בשנתיים.

² ניתוח של התאוששות התעסוקה הפלסטינית בישראל ראו ברוח בנק ישראל לשנת 2009, עמ' 221-215.

³ גלעד נתן, "התמודדות המדינה עם מסתננים ומבקשי מקלט הנכנסים לישראל מגבול מצרים והטיפול בהם", הכנסת, מרכז המידע והמחקר (7 בפברואר 2011). עמ' 2.

העוסקת בהשפעת החוק האמור, אנו מביאים עדות אמפירית לשינוי התנהגותי שהחוק חולל בקרב אוכלוסיית היעד - דחייה של הפרישה מכוח העבודה - וכן אומדן כמותי של גידול שיעורי ההשתתפות בעקבות שינוי החוק.

נשירתם של גברים ונשים מכוח העבודה בישראל מתחילה הרבה לפני הגיעם לגיל הזכאות לפנסיה הקבוע בחוק - כבר לאחר גיל 50. אחדות וגרא (2008)³ מראים שהנטייה לא להשתתף בכוח העבודה הופכת להיות מובהקת סטטיסטית כמה שנים לפני גיל הפרישה - בגיל 59-58 אצל נשים ובגיל 63-62 אצל גברים - והיא מתחזקת בגיל מבוגר יותר. המחברים טוענים כי הירידה בהשתתפות של בני 50 ומעלה בכוח העבודה נובעת, בין היתר, מהרעה במצבם הבריאותי. על פי האומדנים המוצגים בעבודתם, ירידת שיעור ההשתתפות הנובעת מבריאות לקויה מגיעה ל-6.2 נקודות אחוז אצל גברים בני 50-64 ול-13.8 נקודות אחוז אצל נשים בנות 50-64. השינויים בשיעורי ההשתתפות של המבוגרים על פני זמן מצביעים על שיקולים נוספים, מלבד המצב הבריאותי, המשפיעים על החלטתו של פרט אם לנשור מכוח העבודה או להישאר בו, ביניהם החלטת הפרישה של בן הזוג

איור 1

שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה של יהודים לא חרדים, שנים נבחרות (אחוזים)

³ ל' אחדות, ור' גרא (2008), "על עבודה ופרישה אצל בני 50 ומעלה בישראל", ביטחון סוציאלי 76.

והסדרים של פרישה מוקדמת. גם ירידה של הביקוש לעובדים מבוגרים⁴ יכולה להסביר את ירידת השתתפותם בכוח העבודה.

על רקע מגמות הפרישה מכוח העבודה בגיל מבוגר ושינוי חוק גיל הפרישה, חשוב לבדוק אם העלאת גיל הפרישה אכן הביאה לדחיית הפרישה מכוח העבודה, ובאילו מידה. הניתוח המובא בתיבה זו נסב על האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית, שהיא הקבוצה העיקרית המשתתפת בכוח העבודה. הערבים והחרדים אינם נכללים בניתוח, עקב השתתפותם הנמוכה בכוח העבודה, בפרט אחרי גיל 50, אשר מצמצמת מאוד את אפשרויות הניתוח של אוכלוסיות אלה⁵.

כפי שניתן להתרשם מאיור 1, בשנים שלאחר שינוי חוק גיל הפרישה עלתה במידה ניכרת השתתפות הנשים והגברים, בעלי השכלה גבוהה וחסרי השכלה גבוהה; זאת מעבר למגמת העלייה הכללית בהשתתפות, הקיימת בעיקר אצל הנשים. עלייה זו של ההשתתפות בולטת במיוחד בקבוצות הגיל שהושפעו ישירות משינוי החוק (שהן אלה שהחוק נועד להשאירן בכוח העבודה: גברים בני 65-66 ונשים בנות 60-61) - ממצא המרמז על קשר ישיר בין שינוי החוק לשינוי דפוסי ההשתתפות; כן הוא בולט בקבוצות הגיל המבוגרות יותר: גברים בני 67-69 ונשים בנות 62-64.

כדי לבחון את ממדי ההשפעה של העלאת גיל הפרישה על ההשתתפות של עובדים מבוגרים בכוח העבודה ערכנו ניתוח אמפירי, שבבסיסו רגרסיה לוגיסטית האומדת את ההסתברות להשתתף בכוח העבודה על סמך נתוני פרט מתוך סקר כוח האדם. הרגרסיה נאמדה לחוד לגברים ולנשים (באוכלוסייה היהודית הלא חרדית) בגילים הרלוונטיים, 69-50 ו-64-50 בהתאמה, על פי נתוני השנים 2001 עד 2009⁶. שנים אלה מייצגות את התקופה שמלפני שינוי חוק גיל הפרישה ועד ליישומה המלא.

השינויים בהשתתפות בכוח העבודה בעקבות שינוי החוק נאמדו באמצעות ארבע קבוצות גיל של גברים - 59-50 (קבוצת הבסיס), 60-64, 65-66 ו-67-69 - ושלוש קבוצות גיל של נשים: 59-50 (קבוצת הבסיס), 60-61 ו-62-64. כן הוגדרו משתני דמי לשנים, במטרה לתפוס את המגמות הכלליות ארוכת הטווח המשפיעות על שיעורי ההשתתפות. כדי לבחון את השפעת החוק נוספו לרגרסיה משתני אינטראקציה של קבוצות הגיל והשנים. נוסף על כך הוגדרו משתנים מסבירים: המצב המשפחתי, רמת ההשכלה, מצב התעסוקה של בן/בת הזוג, וכן שיעור האבטלה במחוז מגוריו של הפרט, כמדד לקושי במציאת תעסוקה ולמחזור העסקים⁷. לפי תוצאות האמידה הסיכוי להשתתף בכוח העבודה אמנם פוחת עם הגיל, אולם בשנים שלאחר שינוי חוק גיל הפרישה ניכר גידול של ההסתברות להשתתף בכוח

⁴ משיקולים של העדפת עובדים צעירים - בגלל שכרם הגבוה של עובדים ותיקים ביחס לצעירים וטענה בדבר ירידת התפוקה בגיל מבוגר.

⁵ סוגיות בהשתתפות ערביי ישראל בכוח העבודה נדונו בהרחבה במאמר: ע' ישיב ונ' וקסיר (קלינר) (2009), "דפוסי השתתפות של ערביי ישראל בשוק העבודה", סדרת מאמרים לדיון, חטיבת המחקר. בעניין דפוסי התעסוקה של האוכלוסייה החרדית ראו תיבה ה-2 בפרק זה.

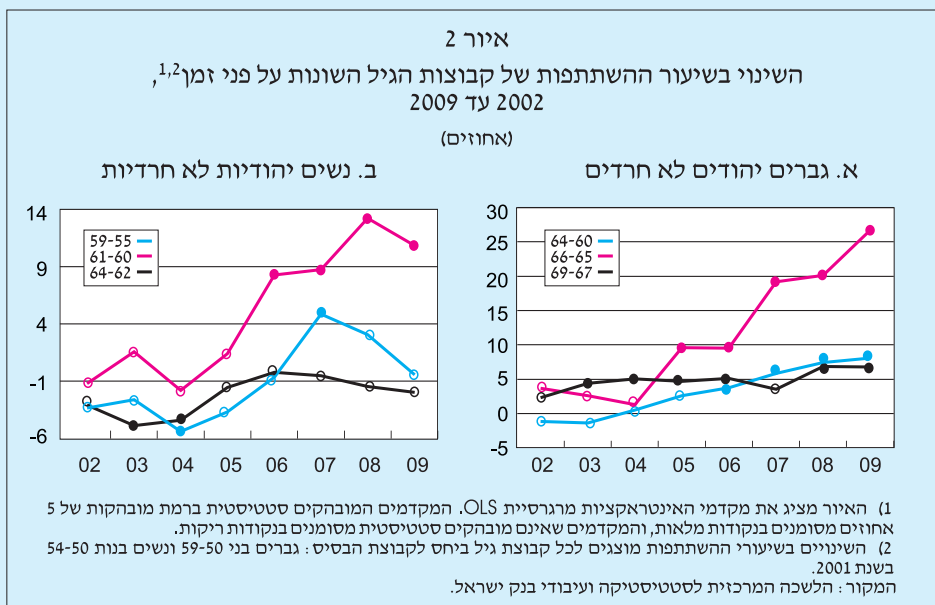
⁶ בשנת 2001 שינתה הלמ"ס את שיטת הניפוח בסקרי כוח אדם. לפיכך, כדי לשמור על העקביות בהגדרות, הניתוח מתחיל בשנה זו.

⁷ שיעורי האבטלה הרבעוניים חושבו לאוכלוסיית בני 25 ומעלה במחוזות ירושלים, הצפון, חיפה, המרכז, תל אביב והדרום, לנשים ולגברים לחוד. בשל קוטנו של הראשון והיעדרו של השני מהמדגם בחלק מהשנים הוצאו מחוזות יו"ש ועזה מהמדגם. לאחר מכן שויך לכל פרט במדגם שיעור האבטלה המתאים לו לפי המגדר, מחוז המגורים והרביע שבו הוא נסקר.

העבודה. גידול גבוה במיוחד ומובהק של הסתברות זו ניכר בקרב הקבוצות שעליהן פעל החוק ישירות (גברים בני 66-65 ונשים בנות 61-60).

אמדנו את אותן רגרסיות גם בשיטת OLS⁸, שבה המקדמים של משתני האינטראקציה מבטאים את ההפרש בנקודות אחוז בין שיעורי ההשתתפות של כל קבוצת גיל בכל שנה ושנה לזה של קבוצת הגיל הבסיסית (גברים בני 59-50 ונשים בנות 54-50) בשנת הבסיס (2001). איור 2 מציג את מקדמי האינטראקציה כפי שהם נאמדו לכל קבוצות הגיל ולכל השנים במדגם. בציר האנכי ניתן לראות את השינוי, בנקודות אחוז, בשיעור ההשתתפות של הקבוצה בהשוואה לזה של קבוצת הבסיס בשנת 2001, בהינתן שכל שאר הגורמים שהגרסיה מפקחת עליהם נשארים ללא שינוי. כצפוי, מקדמי האינטראקציה בשנים שלפני הפעלת החוק אינם מובהקים, לרוב, אולם השפעת החוק ניכרת ומובהקת החל משנת 2005 אצל הגברים והחל מ-2006 אצל הנשים.

כיוון שכל המקדמים של משתני האינטראקציה מראים את השינוי ביחס לאותה קבוצת בסיס, ניתן לראות בהפרשי המקדמים את השינויים בשיעור ההשתתפות של כל קבוצת גיל על פני זמן. כך ניתן להסיק ששיעור ההשתתפות של גברים בני 66-65 עלה מאז כניסתו של החוק לתוקף ועד ליישומו המלא (השנים 2005-2009) בכ-17.1 נקודות אחוז, בהינתן שכל שאר הגורמים המפוקחים על ידי הרגרסיה קבועים. הושפעו גם שיעורי ההשתתפות של שאר הקבוצות: שיעור ההשתתפות של בני 64-60 עלה בין השנים 2005 ו-2009 בכ-5.5 נקודות אחוז, וזה של בני 69-67 עלה בכ-2.1 נקודות אחוז (כאשר כל שאר הגורמים נשמרים קבועים). אצל הנשים עלה שיעור ההשתתפות של בנות 61-60 בין השנים 2005 ו-2009 בכ-9.4 נקודות אחוז, ושל בנות 64-62 בכ-3.3

⁸ שיטה זו אינה מדויקת לאמידה של רגרסיה עם משתנה מוסבר בינארי, אולם משמעות המקדמים של משתני האינטראקציה ברורה יותר. מלבד זאת, התוצאות שהתקבלו מרגרסיית OLS מתיישבות עם תוצאות רגרסיית Logit ועם הסטטיסטיקה התיאורית.

נקודות אחוז, בהינתן ששאר הגורמים קבועים. שיעור ההשתתפות של בנות 55-59 לא הושפע מהחוק. (השינוי קטן מאוד ולא מובהק סטטיסטית). לפי תוצאות האמידה, המוצגות באיור 2, העלייה החזקה ביותר של שיעור ההשתתפות בשנים שאחרי החוק הייתה בקבוצות הגילים שהושפעו ישירות מהחוק גברים בני 65-66 ונשים בנות 60-61. תוצאות האמידה תומכות בבירור בהשערה שלהעלאת גיל הפרישה הייתה השפעה ניכרת על התנהגותן של קבוצות האוכלוסייה הרלוונטיות⁹, ומתיישבות עם סדרי הגודל של השינויים בהשתתפות, המוצגים באיור 1. בדיקה של שיעורי האבטלה בקבוצות הגיל האלה¹⁰ אינה מצביעה על גידול של שיעורי האבטלה מעבר להתפתחותם המחזורית, ממצא המלמד שגידול ההשתתפות הופנה בעיקר לתעסוקה.

סיכום והמלצות

העלאת גיל הפרישה היא אחד מצעדי המדיניות שננקטו להארכת חיי העבודה של עובדים מבוגרים. הוא יאפשר לעובדים להגדיל את סך ההפרשות לפנסיה, יצמצם את תלותה של האוכלוסייה המבוגרת ברשת הביטחון הסוציאלית ויסייע למעסיקים להתמודד עם המחסור בעובדים בעתיד. שינויים שחלו בעשורים האחרונים, כגון עליית איכות החיים, ירידת משקלם של בעלי השכלה נמוכה, הנוטים לפרוש מוקדם יחסית¹¹, בכלל האוכלוסייה¹² ומעבר מעבודות פיזיות בתעשייה לעבודות נוחות יותר בענפי השירותים - כל אלה מאפשרים לעובדים מבוגרים להישאר פעילים במשך תקופה ארוכה יותר. מהצד האחר עובדים מבוגרים עלולים לסבול מקושי להמשיך לעבוד מסיבות התלויות בביקוש - משום שהם נתפסים לעתים כפחות יצרניים ופחות מעודכנים מעובדים צעירים. כמו כן סיכוייהם של עובדים מבוגרים לאבד את מקום עבודתם בדרך כלל גבוהים, וקשייהם במציאת עבודה חדשה רבים, יחסית לצעירים, במיוחד כשמדובר בעובדים מעוטי השכלה¹³.

⁹ ניתן לשער שאצל הגברים עליית ההשתתפות נובעת בחלקה גם מהעלאתו של גיל פרישת החובה מ-65 ל-67: זו אפשרה לעובדים שהיו מעוניינים להמשיך לעבוד גם לאחר גיל פרישת החובה הקודם לעשות כן. לעומת זאת, אצל הנשים גיל פרישת חובה נותר גבוה מגיל הפרישה, ולכן כל השינוי בהשתתפות בכוח העבודה מוסבר על ידי השינוי ההתנהגותי הנובע משינוי גיל הפרישה.

¹⁰ נתונים אלה אינם מוצגים כאן, משום שמדובר בקבוצות קטנות יחסית, ששיעורי האבטלה בהן תנודתיים יחסית. עם זאת ניתן ללמוד שהמגמות באבטלה בקבוצות גיל אלו היו דומות למגמות בקבוצות צעירות יותר.

¹¹ ראו לדוגמה: ר' קלינוב (2001), "השתתפות האוכלוסייה המבוגרת בשוק העבודה: תיאור מצב ומשמעויות למדיניות". מאמר לדיון מס' 10.01. הרשות לתכנון כוח אדם, משרד העבודה והרווחה, ירושלים, אוגוסט 2001; מ' דהן (2004), "מדוע ירד שיעור ההשתתפות של גברים בכוח העבודה בישראל". מאמר לדיון מס' 19.04. מינהל תכנון מחקר וכלכלה, משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה. ירושלים, נובמבר 2004.

¹² בשנת 1980 כ-70 אחוזים מבני 50-64 היו בעלי 0-12 שנות לימוד; בשנת 2008 חלקם של בעלי השכלה נמוכה בקרב בני 50-64 ירד לכ-52 אחוזים.

¹³ על פי נתוני הסקר החברתי לשנת 2008 עובדים מבוגרים מחפשים עבודה במשך תקופה ארוכה יותר בממוצע, ורובם סבורים כי גילם המתקדם הוא הסיבה לאי הצלחתם למצוא תעסוקה. מסיבה זו חלקם אף נמנעים מלחפש עבודה.

4. התעסוקה והשכר

במהלך השנה גדלו במהירות - בעקבות הגידול בביקוש לעובדים - תשומות העבודה במשק (כ-3.4 אחוזים), ובפרט התעסוקה (כ-3 אחוזים), במקביל לעליית השכר הריאלי ברוטו למשרת שכיר (כ-0.9 אחוז). רוב גידולה של התעסוקה היה תעסוקת ישראלים (כ-100 אלף עובדים), ומיעוטו תעסוקת פלסטינים ומסתננים, אך לא תעסוקת זרים. כמחצית מגידול התעסוקה הוא של גברים, וכמחציתו של נשים. כשני שלישים מגידול מספרם של המועסקים הישראלים היו בענפי המגזר העסקי (ראו סעיף א להלן), וכשליש בענפי השירותים הציבוריים, הכוללים את המגזר הציבורי, עמותות וחברות פרטיות העסקי. (ראו סעיף ב להלן).

כ-40 אלף מתוספת המועסקים היו מועסקים במשרות חלקיות, בעיקר בקרב הגברים (לוחות ה'-2 וה'-4). מעניין שהתרחבות של התעסוקה החלקית, בעיקר של גברים, הייתה גם בשנים 2003 ו-2004, במהלך היציאה מהמשבר של תחילת העשור, ובמקביל לה ירדה התעסוקה החלקית שלא מרצון - כנראה עקב חזרה של שכירים, שהיקף תעסוקתם צומצם במהלך המשבר, לתעסוקה מלאה. פירוש זה עולה בקנה אחד עם הירידה של מספר השכירים שעבדו במשרה חלקית, באותן שנים⁴. גידול מספר המועסקים במשרה חלקית השנה מבטא, גידול מהיר של מספר המועסקים שאינם שכירים, לרבות עצמאיים, שמספרם ירד במהירות במהלך המשבר. לדפוס דומה היינו עדים במשבר הקודם: מספר המועסקים במשרה חלקית שאינם שכירים ירד בשנת 2002 ועלה עלייה חדה בשנים 2003 ו-2004 (לוח ה'-4).

התעסוקה והשכר של ישראלים גדלו בעקבות גידול הביקוש לעובדים.

כמחצית מגידול התעסוקה היה תעסוקה בהיקף חלקי, בפרט של עצמאיים.

לוח ה'-4

המועסקים במשרות חלקיות, 2002 עד 2010¹

שיעורי השינוי (אחוזים)									אלפים	
2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2010	
5.1	-0.1	1.3	4.5	2.1	4.3	9.2	6.2	-2.6	843.7	מועסקים במשרה חלקית
3.5	0.5	2.3	3.2	2.5	6.4	6.1	4.4	-0.2	548.7	נשים
8.1	-1.2	-0.6	7.0	1.4	0.6	15.2	10.0	-7.2	294.9	גברים
-2.2	4.3	2.4	0.2	4.5	19.8	-4.4	0.6	-2.1	581.6	שכירים או חברי קואופרטיב
-4.7	5.9	-1.2	-9.6	-10.2	-2.6	4.7	23.9	26.8	112.5	מהם: שלא מרצון
25.9	-10.8	-1.3	16.3	-3.7	-21.3	42.7	23.3	-4.2	262.1	שאינם שכירים או חברי קואופרטיב ²

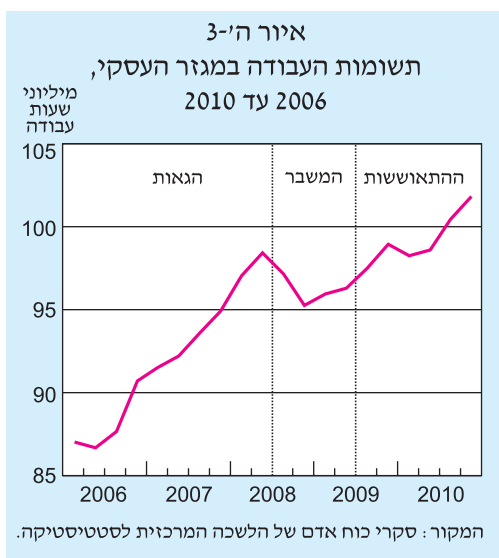
(1) הנתונים לשנים 2006-2008 שורשרו לפי שינוי הדגימה בסקר כוח אדם 2009.

(2) מועסקים שאינם שכירים וחברי קואופרטיב כוללים עצמאיים, מעבידים, חברי קיבוצים ומועסקים בעסק משפחתי ללא תשלום.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר כוח אדם.

⁴ ברנדר וגאלו הראו כי נשים ישראליות שעבדו במשרה חלקית שלא מרצון (בשנים 1991-2004) נטו להגדיל את היקף משרותיהן בתקופות של צמיחה כלכלית. (Adi Brender and Lior Gallo, 2008) "The Response of Voluntary and Involuntary Female Part-Time Workers to Changes in Labor-Market Condition," Bank of Israel Discussion Paper No 2008.8 (August). ראו גם ניתוח של התעסוקה במשרות חלקיות בתיבה ה'-2 בדוח בנק ישראל לשנת 2005, עמ' 178-181.

א. התעסוקה והשכר בענפי המגזר העסקי

תשומות העבודה גדלו
ברציפות תוך גמישות
של מספר השעות
למועסק.

בעקבות גידול הביקוש
לעובדים גדלו מספר
משרות השכיר והשכר
הריאלי מנקודת המבט
של היצרנים.

התעסוקה בענפי המגזר העסקי גדלה בשנת 2010 בכ-63 אלף איש (2.8 אחוזים), ותשומת העבודה עלתה בכ-2 אחוזים, בעקבות גידול הביקוש לעבודה במגזר זה. השינויים בביקוש לעבודה בענפי המגזר העסקי בשנים האחרונות - הגאות עד אמצע 2008, הירידה במהלך המשבר במחצית השנייה של 2008 ובמחצית הראשונה של 2009 וההתאוששות החל מאמצע שנת 2009 - משתקפים היטב בסך תשומות העבודה, במשרות השכיר ובשכר של המגזר העסקי. תשומות העבודה במגזר העסקי עלו במהירות בתקופה הגאות, ירדו במהלך המשבר, והחלו להתאושש באמצע שנת 2009 (איור ה-3).

בשינויים בתשומות העבודה ניתן להבחין בדינמיקה מעניינת של התפתחות שני רכיביהן - מספר המועסקים ושעות העבודה השבועיות למועסק (איור ה-4): הגאות באה לידי ביטוי בגידול מהיר של מספר המועסקים ובגידול מתון של מספר שעות העבודה עד תחילת 2008; המשבר התבטא בירידה חדה של שעות העבודה למועסק בשלהי 2008 ובקיפאון של מספר המועסקים בשנים 2008 ו-2009. ההתאוששות בביקוש לעבודה התבטאה תחילה, במחצית השנייה של 2009, בגידול ממוצע של מספר השעות למועסק, ורק לאחר מכן, במהלך רוב שנת 2010, גדל מספר המועסקים במהירות, תוך תנודתיות במספר השעות למועסק.

למרות תנודתיות זו, סך תשומות העבודה גדלו, כאמור, במהלך 2010 (איור ה-3), עם התאוששות הביקוש לעבודה במגזר העסקי. השינויים בשעות העבודה למועסק - הירידה במהלך המשבר והתנודתיות במהלך ההתאוששות - הם ממאפייני הגמישות של שוק העבודה, שלהערכתנו צמצמה את הפגיעה בתעסוקה במגזר העסקי במהלך המשבר. השינויים בביקוש לעובדים באו לידי ביטוי גם במשרות השכיר ובשכר למשרת שכיר בענפי המגזר העסקי: הגאות עד אמצע שנת 2008 משתקפת בעליות מקבילות של מספר משרות השכיר והשכר הריאלי במחירי היצרן (מחירי התוצר העסקי); המשבר, במחצית השנייה של שנת 2008 ובמחצית הראשונה של 2009, בא לידי ביטוי בירידה של שניהם;

ולבסוף, התאוששות הביקוש לעובדים החל במחצית השנייה של 2009 ניכרת בעלייה מחודשת של מספר משרות השכיר, וכן בעליית השכר הריאלי במחירי היצרן, ובשלהי 2010 הוא הדביק את רמתו ערב המשבר, למרות הגידול המהיר של מספר המועסקים במשרה חלקית. על כן ניתן לשער כי השכר הריאלי במחירי היצרן לשעת עבודה עלה השנה בקצב מהיר אף יותר⁵. מכל מקום, השינויים המקבילים במספר משרות השכיר ובשכר הריאלי במחירי היצרן עולים בקנה אחד עם התרחבות הביקוש לעבודה בשנה ומחצה האחרונות. לעומת זאת מבחינת העובדים השכר הריאלי ברוטו (במחירי היצרן) נשחק בהיקף משמעותי עקב עליית המחירים במהלך המשבר בשלהי 2008 ובראשית 2009, והתאושש חלקית במהלך 2010, עקב עליית השכר הנומינלי ולמרות עליית מחירי היצרן. השכר הריאלי ברוטו טרם הגיע לרמתו ערב המשבר, בראשית 2008. עם זאת נציין כי שחיקת השכר הריאלי ברוטו במגזר

השכר הריאלי מנקודת מבטם של העובדים טרם סיים להתאושש מהמשבר.

לוח ה-5
המועסקים לפי ענפים נבחרים¹, 2006 עד 2010

שיעורי השינוי (אחוזים)				המועסקים (אלפים)					
2010	2009	2008	2007	2010	2009	2008	2007	2006	
3.0	0.0	4.4	4.7	2,335.9	2,266.9	2,265.9	2,170.2	2,072.6	סך ענפי המגזר העסקי ²
0.3	4.2	9.5	7.2	218.9	218.2	209.3	191.2	178.3	עובדים זרים
8.9	-5.4	10.9	8.7	60.1	55.2	58.4	52.6	48.4	עובדים מהשטחים
7.8	-3.0	3.0	9.7	224.1	207.9	214.4	208.1	189.6	בנייה
9.6	-5.5	0.3	11.7	157.4	143.6	151.9	151.5	135.6	מהם: ישראלים
0.2	-5.5	2.5	4.6	428.0	427.3	452.1	440.9	421.4	תעשייה
3.5	-2.2	5.9	6.4	407.2	393.4	402.5	380.0	357.1	מסחר ותיקוני כלי רכב
3.9	0.8	7.6	0.2	156.2	150.3	149.2	138.6	138.3	שירותי אירוח ואוכל
5.7	6.7	4.5	8.6	116.1	109.8	102.9	98.5	90.7	בנקאות, ביטוח ופיננסים
3.7	3.0	4.8	6.6	479.8	462.9	449.3	428.8	402.3	שירותים עסקיים
4.2	4.1	2.0	-0.1	194.9	187.1	179.8	176.2	176.4	תחבורה, אחסנה ותקשורת
4.0	1.7	3.1	3.8	883.9	850.0	835.9	811.1	781.1	ענפי השירותים הציבוריים

(1) כולל עובדים זרים ועובדים מהשטחים (מדווחים ובלתי מדווחים) למוסד לביטוח לאומי. מהימנות אומדני התעסקה של לא-ישראלים נמוכה מזו של ישראלים, המבוססים על סקרי כוח אדם.
(2) הנתונים אינם מסתכמים, בשל השמטת הענף "אחרים".
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נתוני החשבונאות הלאומית.

⁵ הסטטיסטיקה של שכר ומשרות השכיר אינה מבחינה בין משרות מלאות לחלקיות.

לוח ה'-6

משורות השכיר והשכר למשרת שכיר¹ לפי ענפים נבחרים², 2007 עד 2010

השכר הריאלי למשרת שכיר					משורות שכיר					אלפים	
שיעור השינוי, אחוזים					שיעור השינוי, אחוזים						
2010	2009	2008	2007	ש"ח לחודש ³	2010	2009	2008	2007	2010		
0.9	-2.6	-0.7	1.6	7,200	3.7	0.3	3.9	5.0	3,035.8	סך הכול	
0.9	-2.5	-0.3	1.8	7,345	3.7	0.2	3.3	4.8	2,919.5	ישראלים	
1.0	-2.6	-0.7	1.4	7,353	3.9	-0.9	4.0	5.3	2,061.2	ענפי המגזר העסקי - סך הכול	
1.1	-2.6	-0.2	1.4	7,498	3.8	-1.0	3.3	5.1	1,973.4	ישראלים	
0.8	-0.3	-2.7	1.9	4,429	2.6	-1.7	6.4	4.9	83.7	החקלאות - סך הכול	
0.8	0.0	1.0	0.8	4,879	4.6	2.1	-1.0	2.5	53.4	ישראלים	
1.7	-2.2	-1.8	2.5	10,117	2.5	-2.6	2.3	4.5	360.7	התעשייה - ישראלים	
1.4	-0.3	3.0	-0.8	18,623	3.7	1.5	-3.2	-1.8	17.4	החשמל והמים - ישראלים	
0.6	-2.0	1.1	1.8	6,031	3.1	-0.6	0.7	5.9	161.4	הבינוי - סך הכול	
0.3	-1.9	2.5	2.4	6,452	3.5	-1.2	-1.4	4.7	135.5	ישראלים	
2.4	-12.9	1.1	-0.9	13,220	4.8	5.4	5.3	6.0	98.6	השירותים הפיננסיים	
0.8	-2.6	1.6	3.6	7,668	4.7	-3.1	3.8	5.0	525.1	השירותיים העסקיים	
1.5	-2.5	-1.1	2.1	6,414	3.7	-0.8	4.3	6.1	407.5	המסחר והתיקונים	
-3.4	1.2	-2.4	0.0	8,306	4.4	0.6	5.0	5.6	169.9	התחבורה, האחסנה והתקשורת	
1.7	-0.9	-1.3	1.8	3,511	3.3	1.7	3.4	10.5	162.3	שירותי האירוח והאוכל	
0.6	-2.4	-0.7	2.2	6,882	3.4	2.9	3.7	4.3	974.6	ענפי השירותים הציבוריים	

(1) השכר החדשי הריאלי למשרת שכיר, על פי דיווחי המוסד לביטוח לאומי. כולל עובדים מהשטחים ועובדים זרים מדווחים, אלא אם כן צוין אחרת.

(2) הגדרת המגזרים היא לפי הענף הכלכלי ולא לפי סיווג המעסיק.

(3) במחירים קבועים. הבסיס - 2004.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

העסקי בשנים 2008 ו-2010 קווצה, לפחות חלקית, על ידי ירידת שיעורי המס על הכנסות מעבודה. (ראו תיבה ו'-1). הגידול המהיר של התעסוקה במקביל לגידול המתון של השכר הריאלי מבחינת העובדים עולה בקנה אחד עם גידול מהיר של הביקוש במקביל לגידול מתון יחסית של היצע העבודה.

במהלך השנה גדלו הן התעסוקה, המתבטאת במספר המועסקים ומשרות השכיר, והן השכר הריאלי (במחירי הצרכן) ברוב ענפי המגזר העסקי, כחלק מהתאוששות המשק הישראלי מהמשבר (לוחות ה'-5 וה'-6). בענף הבנייה, שפעילותו גדלה במהירות עם העלייה של מחירי הנדל"ן בשנתים האחרונות, נרשם גידול מהיר של מספר המועסקים, כ-16 אלף (7.6 אחוזים), והוא הגיע לכ-220 אלף איש. מספר הישראלים בענף גדל בכ-14 אלף; גידול חריג, של למעלה מחמישית מסך הגידול של תעסוקת הישראלים במגזר העסקי. כיוון שלא הייתה במקביל עלייה משמעותית של השכר הריאלי בענף, הרי שגידול התעסוקה בו עולה בקנה אחד עם גמישות בכניסת ישראלים אליו (כפי שמוסבר בפרק ב' סעיף הבנייה). מספר המועסקים בענף השירותים העסקיים גדל בכ-16 אלף, ותרם כרבע מהגידול של תעסוקת הישראלים במגזר העסקי, וזאת תוך קיפאון של השכר הריאלי בענף. לנוכח גודלו של הענף, המונה כ-400 אלף מועסקים, שיעור גידולה של התעסוקה בו אינו חריג.

השפעת מחזור העסקים ניכרת בענפי התעשייה, המסחר, ושירותי האירוח: התעסוקה והשכר הריאלי בענפים אלו ירדו בשנים 2008 ו-2009 והחלו להתאושש ב-2010, במקביל

תעסוקת ישראלים בענף
הבנייה גדלה במהירות,
ללא עליית שכר ניכרת.

לגידול של הייצור והיצוא התעשייתי, של תשומות הבנייה, של הצריכה המקומית ושל התיירות הנכנסת. גידול מהיר במיוחד של התעסוקה היה בענפי התעשייה המסורתית-מעורבת. עם זאת, רמות השכר והתעסוקה בתעשייה עדיין נמוכות ביחס לרמותיהם ערב המשבר (2008).

השפעת המחזור אינה ניכרת בתעסוקה בענף הפיננסי; זו המשיכה להתרחב בקצב מהיר של כ-6 אחוזים, בדומה לקצב התרחבותה בשנים האחרונות. עם זאת, השכר בענף הגיב למחזור באופן מובהק: הוא עלה בשיעור של 4.8 בשנת 2010, לאחר צניחה בשנת 2009 עקב המשבר העולמי. הענף היחידי שבו ירד השכר הריאלי בשנת 2010 הוא ענף התחבורה והאחסנה, שהתעסוקה בו התרחבה במהירות בשנתיים האחרונות.

ב. התעסוקה והשכר בענפי השירותים הציבוריים

התעסוקה בענפי השירותים הציבוריים (חינוך, בריאות, שירותים קהילתיים וכו') גדלה בשנת 2010 בכ-24 אלף איש (כ-3.4 אחוזים), בדומה לגידולה בשנים 2007 ו-2008, אך מעבר לגידול בשנת 2009. השכר הריאלי בענפים אלו עלה ב-0.7 אחוז (לוח ה'-6). ענפי השירותים הציבוריים כוללים את המגזר הממשלתי, המלכ"רים הציבוריים והפרטיים וחברות עסקיות המספקות שירותי חינוך, בריאות וכו', לעיתים במימון ציבורי. על כן אנו בוחנים בנפרד את התפתחות התעסוקה והשכר במגזרים אלו, הפועלים משיקולים שונים, וממומנים בדרכים שונות.

מספר משרות השכיר במגזר הממשלתי לרכיביו - הממשלה המרכזית, הרשויות המקומיות והמלכ"רים הציבוריים - המשיך לגדול בשנת 2010 בקצב של כ-3 אחוזים, כבשנים הקודמות, ואילו השכר הריאלי פיצה השנה על שחיקתו בשנת 2009. עם זאת, השכר הממוצע של עובדי הרשויות המקומיות והמלכ"רים הציבוריים לא עלה בשיעור מקביל לירידתו בשנה הקודמת - כנראה, בין היתר, כתוצאה מגיוס עובדים חדשים בשכר נמוך. התפתחויות אלו עולות בקנה אחד עם דפוס א-מחזורי של התעסוקה במגזר הציבורי ועם שכר מחזורי, כמו במדינות OECD⁶ (לוח ה'-7).

בשלהי שנת 2010 הוסכם בין משרד האוצר והסתדרות העובדים על עקרונות של הסכם שכר חדש לעובדי המגזר הציבורי. ההסכם המתגבש מעניק תוספת שכר בשיעור של 6.25 אחוזים בשלוש פעימות בחודשי ינואר של כל אחת מהשנים 2011 ו-2013. זאת, נוסף על מענק חד-פעמי בסך 2,000 שקלים, ובהמשך - גידול צפוי של אחוז הפרשת העובדים והמעבידים לפנסיה ותוספת שכר לאימהות עובדות. סך העלות התקציבית של ההסכם, ביישום מלא, מוערך בכ-6.5 מיליארדי שקלים לשנה. הסכם רחב היקף נוסף נחתם בשלהי דצמבר בין משרדי האוצר, החינוך וארגון המורים, כחלק מרפורמה בתנאי ההעסקה של המורים בכלל המערכת. על פי ההסכם, כ-40 אלף מורי החינוך העל-יסודי יעבדו 16 שעות שבועיות נוספות בבתי הספר, ושכרם יעלה בהדרגה בכ-50 אחוזים. סך עלות ההסכם היא 2.5 מיליארדי שקלים לשנה. כן נחתמו בשלהי 2010 ובראשית 2011 הסכמים עם פרקליטי המדינה, עובדי הנמלים, עובדי משרד החוץ ועובדי רשות השידור. העלות התקציבית הכוללת של הסכמי העבודה בתקופה זו היא כ-9 מיליארד שקלים.

בחירת התפתחות התעסוקה (משרות השכיר) והשכר של החברות הפרטיות בשירותים הציבוריים (לוח ה'-7) מצביעה גם היא על גידול מהיר של התעסוקה בשנים 2008-2010

השכר הריאלי במגזר הממשלתי עלה עם ההתאוששות מהמשבר, במקביל להמשך הגידול בתעסוקה.

⁶ Philip R. Lane, The cyclical behaviour of fiscal policy: evidence from the OECD, Journal of Public Economics 87, Issue 12, December 2003, Pages 2661-2675.

לוח ה'-7 משורות השכיר והשכר הריאלי למשרת שכיר לפי תת-מגזר בענפי השירותים

הציבוריים, 2007 עד 2010

השכר הריאלי למשרת שכיר			משרת השכיר				אלפים	
שיעור השינוי		ש"ח לחודש	שיעור השינוי					
2010	2009	2008	2010	2010	2009	2008	2010	
0.7	-2.3	-0.6	8,046	3.4	2.7	3.4	946.1	סך כל השירותים הציבוריים
1.8	-1.8	0.1	8,995	2.8	3.1	2.7	521.9	המגזר הממשלתי
2.6	-1.4	0.4	11,549	3.0	2.2	2.0	199.5	מזה: הממשלה המרכזית ¹
1.7	-3.6	0.1	7,885	2.8	3.5	3.4	120.4	הרשויות המקומיות
0.5	-0.9	0.0	7,135	2.6	3.6	3.1	202.0	המלכ"רים הציבוריים
-0.9	-4.1	-0.4	8,352	4.1	4.5	4.0	232.3	החברות
2.6	1.9	-0.7	13,143	0.6	3.1	2.3	38.4	מזה: החברות הממשלתיות ²
-1.6	-7.2	-1.5	7,420	4.4	4.8	4.1	191.4	החברות הפרטיות
-2.6	-2.0	0.5	4,377	7.6	9.5	4.1	121.6	מזה: שירותי הבריאות והסעד
-4.2	0.4	0.1	3,018	5.2	-6.2	6.0	24.7	משקי הבית
-0.3	-1.2	-1.0	5,379	4.3	0.6	4.4	166.8	המלכ"רים הפרטיים

(1) כולל המוסד לביטוח לאומי והמוסדות הלאומיים.

(2) רוב החברות בסיווג החברות הממשלתיות הן בתי חולים ממשלתיים.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ירחון שכר ותעסוקה.

נמשכה ירידת השכר הריאלי בחברות פרטיות ובמלכ"רים פרטיים בשירותים הציבוריים.

- בעיקר בענפי הבריאות, הרווחה והסעד, שהשכר בהם נמוך. השכר הריאלי הממוצע בחברות הפרטיות נשחק בלמעלה מ-10 אחוזים בשלוש השנים האחרונות, ובולטת שחיקה של למעלה מ-7 אחוזים בשנת 2009. שלא כבחברות הפרטיות, במלכ"רים הפרטיים התחדש הגידול של מספר משורות השכיר בשנת 2010, לאחר קיפאון בשנת 2009. סביר כי הקיפאון הושפע מהירידה בתרומות שהועברו למלכ"רים הן מהארץ והן מחו"ל⁷. השכר במלכ"רים אלו המשיך להישחק במתינות לאורך השנים האחרונות.

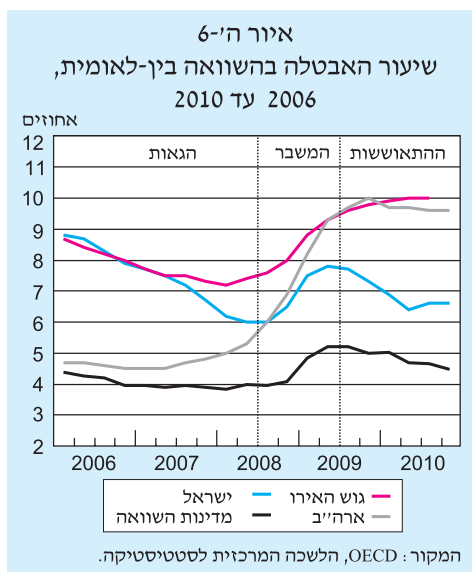
5. האבטלה

היקף האבטלה ירד למרות גידולו של כוח העבודה.

הגידול המהיר של הביקוש לעובדים הביא בשנת 2010 לירידה ניכרת של שיעור הבלתי מועסקים, ל-6.7 אחוזים, ולירידה של מספרם בכ-23 אלף איש - וזאת למרות גידולו של שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ב-0.4 נקודת אחוז ושל כוח העבודה בכ-75 אלף איש. ירידה מהירה, כ-22 אלף איש, נרשמה במספר הבלתי מועסקים שעבדו בשנה הקודמת, אך מספר המובטלים שלא עבדו באותה שנה לא ירד משמעותית. התפתחות זו ניתן

⁷ התרומות והירושות שהועברו מחו"ל לתאגידים, לרוב מלכ"רים, גדלו בשנים 2005-2008 מרמה של 1.5 מיליארד דולרים לרמה של 2.5 מיליארדים בשנה, וקפאו בשנים 2009-2010. המקור: עיבודי החטיבה למידע ולסטטיסטיקה בבנק ישראל (אגרציה 461S).

להסביר בחזרה מהירה של בלתי מועסקים מהמשבר האחרון למעגל התעסוקה: ציבור זה התאפיין בשיעור גבוה יחסית של גברים יהודים תושבי תל אביב והמרכז⁸ - אוכלוסיות המשולבות היטב בשוק העבודה, שיכלו לשוב ולמצוא משרות עם חלוף המשבר. זאת בניגוד למובטלים שלא עבדו תקופה ארוכה, ונדרשת התערבות ממשלתית כדי לסייע להם למצוא עבודה. החזרה המהירה לרמת אבטלה נמוכה הייתה אפוא תוצאה של ההתאוששות המהירה יחסית מהמשבר האחרון ושל הגמישות שאפיינה את שוק העבודה בשנתיים האחרונות.

הדינמיקה של גאות כלכלית עד אמצע

שנת 2008, משבר מאמצע 2008 עד אמצע

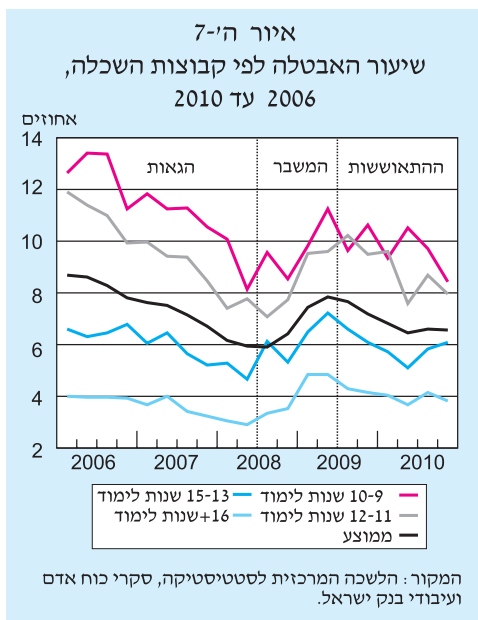
2009 והתאוששות מאז ניכרת גם בשיעור האבטלה: זה ירד מרמות גבוהות של כ-9 אחוזים באמצע העשור לכ-6 אחוזים בראשית 2008, עלה במהירות בשל המשבר, עד כמעט 8 אחוזים, ושב וירד, עם התאוששות הביקוש לעובדים, לכ-6.6 אחוזים. ואולם, ירידת שיעור האבטלה נעצרה ברביע השני של שנת 2010 למרות גידול מספרן של המשרות הפנויות במהלך השנה (איור ה-2). בניגוד לישראל, רוב המשקים המפותחים, כארצות הברית ומשקי גוש האירו, לא נהנו מהתאוששות מהירה של הביקוש לעובדים, ורמת האבטלה בהם נשארה סביב 9 אחוזים. לעומת זאת, במדינות ההשוואה - מדינות הפתוחות לסחר בין-לאומי שלא סבלו ממשבר פיננסי חמור במהלך המשבר העולמי האחרון - שיעור האבטלה עלה מעט, ונותר ברמה של 4-5 אחוזים, פחות משיעור האבטלה בישראל.

אחת ההתפתחויות המעניינות ביציאה מהמשבר האחרון היא ירידה מהירה במיוחד של אבטלת הנשים. שיעור האבטלה שלהן ירד בשנתיים האחרונות, לראשונה בתולדות המשק הישראלי, אל מתחת לשיעור אבטלת הגברים, 6.8 לעומת 6.5 אחוזים, בהתאמה; (לוח ה-1, סעיף 14) מהפך זה בולט במיוחד על רקע גידול שיעור ההשתתפות של הנשים בכוח העבודה בשנים האחרונות. הירידה המהירה של אבטלתן עם ההתאוששות מהמשבר היא תוצאת הרגישות הנמוכה של אבטלת הנשים למחזורי העסקים, יחסית לגברים; זו מוסברת במשקלה הגבוה של התעסוקה בענפי השירותים הציבוריים בסך תעסוקת הנשים, שכן השפעת המחזור על השירותים הציבוריים קטנה מהשפעתו על המגזר העסקי. תופעות דומות מוכרות ממשקים מפותחים אחרים, לרבות ארצות הברית, בריטניה וגרמניה. מכל מקום, השיעור הגבוה יחסית של האבטלה המחזורית בקרב הגברים מעיד כי המשק הישראלי לא נמצא עדיין במצב של "תעסוקה מלאה".

בחירת שיעור האבטלה על פי ההשכלה מלמדת כי שיעור האבטלה בתחילת המשבר העולמי, במחצית השנייה של שנת 2008, עלה הן בקרב בעלי השכלה על-תיכונית (13-15 ו-16 שנות לימוד), והן בקרב בעלי השכלה תיכונית מלאה או חלקית (9-10, ו-11-12 שנות לימוד), אולם הראשונים שנהנו מההתאוששות במחצית השנייה של שנת 2009

⁸ עם זאת יש לציין כי שיעור האבטלה של בעלי השכלה גבוהה עלה פחות מזה של בעלי השכלה תיכונית ומטה.

שיעור האבטלה בישראל נמוך מאשר במדינות המערב, אך גבוה מאשר במדינות שלא חוו משבר פיסקלי ופיננסי חריף.

שיעור האבטלה בקרב לא מיומנים החל לרדת בשנת 2010, ואילו בקרב מיומנים נמשכה הירידה שהחלה ב 2009.

היו בעלי ההשכלה העל-תיכונית, בעוד שבקרב בעלי ההשכלה התיכונית שיעור האבטלה נשאר גבוה, כ-10 אחוזים, לאורך שנת 2009 כולה. שיעור זה החל לרדת רק במהלך 2010.

תופעה דומה נצפתה ביציאה מהמשבר הקודם: שיעור האבטלה בקרב בעלי השכלה על-תיכונית הקדים וירד כבר בשנת 2003, ואילו בקרב חסרי השכלה על-תיכונית החלה מגמת ירידתו רק בשנים 2004-2005, ונמשכה בשנים 2006-2008. הבדל זה ניתן להסביר בהון האנושי הכללי שרכשו בעלי ההשכלה העל-תיכונית, המאפשר להם להתאים את עצמם לשינויים המתחוללים בשוק העבודה במהלך משברים⁹. ניתן להעריך כי אם הגאות במשק הישראלי תימשך, ולא יוגדל היצע העבודה של לא-ישראלים המתחרים בישראלים חסרי השכלה גבוהה, שיעור האבטלה בקרב האחרונים ימשיך לרדת במהלך שנת 2011.

יחס המשרות הפנויות לבלתי מועסקים עלה בשנת 2010, אך הוא עדיין נמוך מאשר ערב המשבר.

היחס בין מספר המשרות הפנויות למספר הבלתי מועסקים (איור ה-8) משמש מדד ללחץ בשוק העבודה. מדד זה עלה במהלך ההתאוששות, שהחלה באמצע שנת 2009, לאחר שצנח במחצית השנייה של שנת 2008, בעקבות המשבר העולמי. עם זאת, רמתו הנוכחית - משרה פנויה על כל שלושה מובטלים - דומה לרמתו בשנת 2006, ועדיין נמוכה מרמת "התעסוקה המלאה" ששררה ערב המשבר, בשנת 2007 ובראשית 2008: משרה פנויה על כל שני מובטלים.

ירידת הביקוש של המגזר העסקי לעבודה במהלך המשבר באה לידי ביטוי גם בגידול מספר המובטלים שפנו ללשכות התעסוקה. ניתן להעריך כי תוספת הפניות ללשכת התעסוקה הייתה בעיקרה של מפותרים "טריים", שהיו זכאים לדמי אבטלה, ובמידה מסוימת - של חסרי זכאות שהיו מעוניינים במידע על משרות, אשר זמינותן במגזר העסקי

⁹ מוסקריני ווילה מצאו כי בארצות הברית בעלי השכלה אקדמית נוטים להחליף מקצוע בתדירות גבוהה יותר מאשר בעלי השכלה תיכונית בתקופות של משבר, אך לא בתקופות של גאות. דפוס זה ניתן להסבירו בהון האנושי הכללי שהשכלה אקדמית מקנה לרוכשיה. Giuseppe Moscarini and Vella, Occupational Mobility and the Business Cycle (February 2008). NBER Working Paper No. 13819.

הצטמצמה. יש לציין כי ההקלה המינורית בתנאי הזכאות לקבלת דמי אבטלה¹⁰, שהייתה בתוקף בין יוני 2009 לפברואר 2010, לא מנעה את הירידה של שיעור האבטלה, שהחלה עם הפעלת התוכנית - למעלה מחצי שנה לאחר פרוץ המשבר ובמקביל לתפנית החיובית במחזור. משמע שהשפעת גידולו של הביקוש לעובדים גברה על השפעת ההקלה בתנאים לקבלת דמי האבטלה. מומלץ אפוא לשקול ריכוך של התנאים לקבלת דמי אבטלה והגדלת היקפם, כך שהם יאפשרו למובטלים להשקיע מאמצים וזמן רבים יותר במציאת תעסוקה ההולמת את כישוריהם.

6. מדיניות הממשלה ושינויים מוסדיים

במהלך שנת 2010 המשיכה הממשלה להצהיר על מדיניות שנועדה להרחיב את התעסוקה, בעיקר במגזרים החרדי והערבי, אולם בפועל אופיינה שנת 2010 בפעילות ממשלתית מוגבלת בתחום התעסוקה. ביולי החליטה הממשלה על עדכון יעדי התעסוקה של האג'נדה החברתית-כלכלית (החלטת ממשלה 1994), ובכך אימצה את אחת ההמלצות העיקריות של הוועדה לבחינת מדיניות התעסוקה¹¹. על פי החלטה זו, הממשלה שואפת להגדיל את שיעור התעסוקה בקרב בני 20-64 לשיעורה הממוצע ב-15 מדינות מפותחות מבחינת התוצר לנפש, 76.5 אחוזים בתוך עשור. כדי להשיג יעדים אלו יש להגדיל את שיעורי התעסוקה בקרב גברים חרדים ונשים ערביות בלמעלה מ-23 ו-16 נקודות אחוז, בהתאמה. ועדת התעסוקה הגיעה למסקנה שניתן להשיג יעדים שאפתניים אלו בין היתר באמצעות הרחבה של תוכניות כ"מס הכנסה שלילי" ו"אורות לתעסוקה" (שבוטלה) לפריסה ארצית, צמצום מספר העובדים הלא-ישראלים, המשך יישום התוכנית לפריסת מעונות היום והמשפחתונים, שיפור פעילות שירות התעסוקה וההכשרות המקצועיות והגברת האכיפה של חוקי העבודה. אחדים מצעדים אלו - כהגדלת תקציב מעונות היום והרחבת מס ההכנסה השלילי לפריסה ארצית - מיושמים בפועל; אולם מרבית הצעדים אינם מיושמים: תוכנית "אורות לתעסוקה" בוטלה באפריל 2010, מספר העובדים הזרים לא צומצם, וממשלת ישראל אף הגדילה את מספר העובדים הפלסטינים במהלך 2010 והחליטה להוסיף ולהגדילו בראשית 2011; מלבד זאת האכיפה של חוקי העבודה אינה מלאה, ומספר מפקחי העבודה בישראל נמוך בהשוואה בין-לאומית. מכאן, שאת עיקר הגידול של התעסוקה במשק הישראלי בשנת 2010 אין לזקוף לזכותה של מדיניות התעסוקה הממשלתית.

הממשלה הציבה יעדי תעסוקה שאפתניים לעשור הקרוב.

שנת 2010 אופיינה ביישום חלקי של מדיניות התעסוקה המוצהרת.

¹⁰ תקופה האכשרה קוצרה משנה לתשעה חודשים לרוב המפוטרים. על פי פרסומי המוסד לביטוח לאומי, נהנו מההקלות בתנאים לקבלת דמי אבטלה כ-12 אלף מובטלים, ועלות הפרויקט הייתה כ-100 מיליון ש"ח.

¹¹ ועדת אקשטיין, תמ"ת. הוועדה לבחינת מדיניות התעסוקה: דוח סופי (יולי 2009), עמ' 34-56. לפני כן קבעה החלטת ממשלה 2162, מאוגוסט 2007, כי עד, שיעור תעסוקה של 71.7 לשנת 2010; בהחלטת ממשלה ממאי 2009 נדחה יעד זה לשנת 2013, בגלל המשבר. יש לציין כי האיחוד האירופי קבע בשנת 2000 יעדי תעסוקה לרבות הגדלת שיעור התעסוקה מ 61 אחוזים בשנת 2000 ל 70 בשנת 2010 בכלל האוכלוסייה ולא הצליח לעמוד ביעדים אלו, בין היתר עקב המשבר שפרץ בשלהי שנת 2008. EU Presidency Conclusions: Lisbon European Council (4-23 March 2000). Para. 30.

לוח ה'-8 ההוצאה הממשלתית על המדיניות הפעילה בשוק העבודה, 2005 עד 2010¹

(מיליוני ש"ח במחירי 2010)

2010	2009	2008	2007	2006	2005	
2,651.8	2,602.9	2,399.8	2,319.4	2,274.8	2,067.4	סה"כ
919.5	870.1	812.3	764.7	674.6	569.5	סבסוד מעונות יום ומשפחתונים ²
726.8	647.1	602.7	646.1	632.6	692.9	הכשרה מקצועית ³
165.3	153.2	153.9	158.8	171.2	166.0	שירות התעסוקה
417.0	514.2	408.5	376.7	374.4	249.0	עידוד תעסוקה ³
81.4	131.3	152.8	172.0	170.8	23.7	מזה: מהל"ב
77.6	76.0	0.0	0.0	0.0	0.0	מס הכנסה שלילי
121.2	106.6	109.8	98.0	99.3	105.6	מענק לחיילים משוחררים ⁴
202.0	207.7	220.0	177.7	232.2	203.5	עידוד תעסוקת עולים
188.5	177.2	171.6	164.9	161.6	158.1	עידוד תעסוקת מוגבלים
169.4	155.2	153.2	147.8	144.9	140.4	מזה: תעסוקה מוגנת ³
0.31	0.32	0.32	0.31	0.32	0.31	השיעור מהתוצר (אחוזים)
0.72	0.73	0.70	0.69	0.70	0.64	השיעור מתקציב המדינה (אחוזים)

(1) הנתונים עודכנו בהשוואה לאלו שפורסמו בדוחות בנק ישראל בשנים קודמות. הנתונים לשנת 2010 אינם סופיים.
 (2) לא מוגדר על ידי OECD כמדיניות פעילה בשוק העבודה.
 (3) למעט תוכניות ייעודיות לעידוד תעסוקת עולים ומוגבלים.
 (4) מענק לחיילים משוחררים בעבודה מועדפת.
 המקור: משרד האוצר, המוסד לביטוח לאומי, משרד הביטחון, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

תקציב מעונות היום גדל
בחמש השנים האחרונות,
ריאלית, ב-60 אחוזים.

עם זאת, תקציב מדיניות התעסוקה האקטיבית של הממשלה גדל בחמש השנים האחרונות בכ-20 אחוזים במונחים ריאליים, אך חלקו של תקציב המדיניות הפעילה בשוק העבודה בתקציב המדינה הכולל ובתוצר לא גדל במידה ניכרת. עיקר הגידול התקציבי היה בתקציב האגף לתעסוקת נשים. שגדל בתקופה זו בכ-60 אחוזים. הוא מממן בעיקר מעונות לטיפול בפעוטות, ונועד לסייע לאימהות צעירות לצאת לעבודה¹². גידול של תקציב זה עולה בקנה אחד עם גידול שיעור ההשתתפות של נשים בשנים האחרונות. קשר זה הומחש במגזר הערבי במחקרה של שלוסר¹³. עם זאת, בהעדר מחקר מפורט בנושא, לא

¹² כ-67 אלף ילדים מטופלים במעונות יום המוכרים על ידי משרד התמ"ת, וכ-10 אלפי מטופלים במשפחתונים מוכרים. 80 אחוזים מילדים אלו זוכים לסבסוד התמ"ת. נוסף על כך, מספר הילדים הזוכים לסבסוד בצהרונים גדל מכ-4 אלפים בשנת שת"ח ל-13.5 אלף בשנת תש"ע. אליעזר שוורץ ואורלי אלמגור-לוטן (2010). "מעקב אחר יישום החלטת הממשלה בדבר עידוד תעסוקת אימהות לילדים גילאי 5-0, והסדרת מעונות יום, משפחתונים, וצהרונים", הכנסת, מרכז המחקר והמידע (13 ביולי).

¹³ שלוסר, אנליה (2006). "השפעת מתן חינוך טרום חובה חינוך על היצע העבודה של אימהות ערביות: ממצאים מניסוי טבעי", הרבעון לכלכלה, 53: 3 (ספטמבר), 517-553. בדומה לכך מצאו לפבר ומריגאן כי מדיניות הסבסוד של גני ילדים על ידי ממשלת קויבק (קנדה) בשלהי שנות התשעים, הביאה לגידול ניכר של השתתפות הנשים בכוח העבודה. Pierre Lefebvre and Philip Merrigan (2008). "Child-Care Policy and the Labor Supply of Mothers with Young Children: A Natural Experiment from Canada", Journal of Labor Economics 28: 3, 519-548.

ניתן לכמת את ההשפעה של הגדלת תקציב מעונות היום בכלל מגזרי החברה הישראלית. נתח נכבד נוסף מתקציב התעסוקה מוקדש להכשרת נוער, הנדסאים, וטכנאים במסגרת האגף להכשרה מקצועית, אולם, תקציב האגף להכשרה מקצועית, שקוצץ בראשית העשור, נותר נמוך.

בשנת 2009 ובראשית שנת 2010 הופעלה תוכנית "מס הכנסה שלילי" - תוכנית של מתן מענקים לשכירים המשתכרים שכר נמוך - וזאת באזורים שבהם הופעלה התוכנית "אורות לתעסוקה". (ירושלים, אשקלון, שדרות, חדרה, נתניה ונצרת; ראו פרק ח'). במהלך השנה הראשונה להפעלת התוכנית מימשו את זכאותם לקבלת המענק כ-29 אלף איש, מתוך כ-64 אלף זכאים (כ-45 אחוזים), והוא עמד במוצע על כ-2,500 ש"ח לזכאי (לשנה). מענקי מס ההכנסה השלילי צמצמו את תחולת העוני בקרב העובדים, בשנה הראשונה להפעלת התוכנית, בכ-4.54 אחוזים, וכן נרשמה ירידה בעומק העוני. כמו כן נמצאו עדויות לשיפור ברווחתם של מקבלי הקצבאות, שרובם משתייכים לקבוצות שאינן נהנות מסיוע באמצעות תשלומי העברה¹⁴.

נכון לזמן כתיבת דוח זה נראה כי מס הכנסה שלילי ישולם רק בגין החודשים ינואר-אפריל 2010, ולא ישולם בגין שארית השנה; זאת בעקבות ביטול התוכנית "אורות לתעסוקה", המופעלת באותם אזורים שבהם הופעל מס ההכנסה השלילי בשנת 2010. החלטה זו מנוגדת למטרה המוצהרת של הממשלה בדבר עידוד ההצטרפות לשוק העבודה, ופוגעת ברווחת עובדים המשתכרים שכר נמוך. היא גם עלולה לקטוע את תהליך הגדלת שיעור המיצוי של התוכנית. בנק ישראל ממליץ להמשיך בהרחבת הפריסה הארצית של תוכנית מס ההכנסה השלילי, כפי שהמליצה ועדת התעסוקה ונקבע בתקציב 2011.

נוסף על הפעילות הממשלתית הישירה פועלות בתחום התעסוקה מספר עמותות וחברות לתועלת הציבור. התוכנית הגדולה ביותר בקטגוריה זו היא של תב"ת: חברה לתועלת הציבור שהוקמה בשנת 2005 על ידי הג'וינט וממשלת ישראל במימון משותף. תוכנית זו מתמקדת בהרחבת התעסוקה בקרב אוכלוסיות יעד - עולים, צעירים חסרי עורף משפחתי, ערבים, חרדים ומוגבלים. בדצמבר 2010 היא הקיפה כ-51 אלף משתתפים פעילים. עמותות אחרות הפועלות בתחום מכוונות ברובן לקידום התעסוקה של אוכלוסיות שיכולתן להשתלב בשוק העבודה היא חלקית, כדוגמת מי ששרויים באבטלה עמוקה, עולים מאתיופיה, בני המגזר הערבי, צעירים מהפריפריה, חרדים, נכים ואף מבוגרים.

במהלך השנתיים האחרונות הוכנסו מספר שינויים בחוקי העבודה: בדצמבר 2009 נכנס לתוקף תיקון 25 לחוק פיצויי פיטורין, ששינה את חישוב זמן ההעסקה כך שתימנע שלילת הזכות-לפיצויים של עובדים שהעסקתם הופסקה למשך פחות מחצי שנה. תיקון זה נועד למנוע מחוזרים של העסקה ופיטורין לתקופות קצרות, שבאמצעותם מעסיקים מסוימים נהגו לצמצם את עלות ההעסקה. בינואר 2011 נכנס לתוקף תיקון 10 לחוק להעסקת עובדים על ידי קבלני כוח אדם, שהחיל על חברות שירותים בתחומי הניקיון והשמירה חובת רישוי וחובת הפקדה של כספי ערובה. הרישוי וכספי הערובה, שמשרד התמ"ת יכול לחלט בהחלטה מינהלית, נועדו להקשות על חברות שירותים בענפים רגישים אלו להעסיק עובדים בלי לממש את מלוא זכויותיהם הקבועות בחוק¹⁵. שני תיקונים (מספר 45 ו-46 לחוק עבודת נשים) נועדו לשפר את מצבן של נשים בשוק העבודה הם הענקת

בנק ישראל תומך בהרחבת תוכנית מס הכנסה שלילי.

ב-2010 נחקקו חוקים להגנת עובדים פגיעים - עובדי חברות שמירה וניקיון ונשים.

¹⁴ מס הכנסה שלילי: תוצאות השנה הראשונה ליישום החוק. בנק ישראל, מכון ברוקדייל, רשות המסים, והמוסד לביטוח לאומי (יוני 2010).

¹⁵ עד ינואר 2011 למעלה מ-300 חברות פנו לקבלת רישיון לפעילות במתן שירותי שמירה וניקיון.

הגנה-מפיתורין לעובדות העוברות טיפולי פוריות והארכת חופשת הלידה ל-26 שבועות כחופשה ללא תשלום.

שנת 2010 התאפיינה בהתחדשותם של הסדרים מוסדיים, שנחלשו בעשורים האחרונים: במהלך השנה פרסם משרד התמ"ת מספר צווי הרחבה להסכמים קיבוציים, המחייבים מעסיקים לפעול לשיפור תנאי העבודה ומעגנים את זכויותיהם של העובדים. צוים אלו מוחלים על ענפי שירותים וענפים שאינם סחירים, כך שניתן להעריך כי הם ישפרו את תנאי העובדים, אולי תוך עליית מחירים מסוימת בענפים אלה, אך ללא צמצום נרחב של התעסוקה, עקב העדר יבוא מתחרה.

מבין הסכמים אלה בולט צו ההרחבה של ההסכם הקיבוצי הכללי בענף הבנייה (ינואר 2010), משום שהוא עדכן את שכר המינימום הענפי, הגבוה בכ-500 ש"ח משכר המינימום החוקי, וכן הגדיר מחדש את שעות העבודה, הזכויות הפנסיוניות, קרן ההשתלמות, ימי החופשה והטבות נוספות. הסכם זה חל גם על עובדים פלסטינים וזרים, ואם הוא אכן ייאכף על כל העובדים בענף, הוא עשוי לצמצם את הפגיעה שגורמת העסקת הלא-ישראלים לתעסוקה ולשכר של הישראלים העובדים בענף. צו הרחבה נוסף חל על עובדים ברשתות המפעילות לפחות שני סניפים. צו זה מעגן, בין השאר, את זכות העובדים לתוספת יוקר ולתוספת ותק, לביטוח פנסיוני, לדמי הבראה ולתנאים פיזיים נוחים בזמן העבודה, ומסדיר את שעות העבודה בחג ומועד. מעבר לשיפור תנאי העבודה של עובדי רשתות המזון, צו זה עשוי לסייע גם לשרידתם של עסקים קטנים בענף, משום שהוא לא חל עליהם. צווי הרחבה אלו נוספו על צו ההרחבה בענף השמירה (2009), ועל צווי ההרחבה בנושא תשלום דמי הבראה (2008-2010) ובנושא השתתפות המעסיקים בהוצאות נסיעה (2008-2010), שהוצאו בשנים האחרונות.

במהלך השנה נמשכה ההתעוררות בפעילות של איגודי העובדים, שהחלה בשנים האחרונות, עם המשבר ועם התגברות התחרות בין ארגוני העובדים ועם חיובם המעסיקים לנהל משא ומתן עם עובדים בשלב ההתארגנות. במאוס 2010 נכנס לתוקף תיקון לחוקת ההסתדרות, המאפשר לעובדים לא ישראלים חוקיים להיות חברי הסתדרות מן המניין. צעד זה משמעותי גם מבחינתם של העובדים הישראלים, משום שהוא מיועד, בין היתר, לתמוך בהקפדה על תנאי העסקתם של עובדים זרים על פי חוקי העבודה החלים על הישראלים. שינוי זה בא לידי ביטוי בין היתר בהסכם הקיבוצי בענף הבניין, שהוזכר לעיל. ההסתדרות הייתה מעורבת גם בדיוני השולחן העגול עם הממשלה והמעסיקים לקראת התקציב.

בתוך כך נמשכת התחרות בין ארגוני העובדים, שהתעוררה לאחר הקמת ארגון העובדים "כוח לעובדים", בשנת 2007, וגברה לאחר הקמת האגף להתאגדות עובדים בהסתדרות הכללית, בשנת 2009, יחד עם המשך פעילות הסתדרות העובדים הלאומית. נראה כי על רקע תחרות זו פעלו ההסתדרות והארגונים הנוספים ביתר מרץ לאיגוד עובדים ולמיצוי זכויותיהם. כך, למשל, נאבקו ההסתדרות ו"כוח לעובדים" על הזכות לייצג את עובדי האוניברסיטה הפתוחה, שעד אז לא התאגדו; רק פסיקת בית המשפט שהכריעה לטובת האחרונים אפשרה חתימת הסכם עבודה ראשון במקום עבודה זה. התאגדויות חדשות וניסיונות לאיגוד עובדים כללו בין היתר חברות תקשורת ("פרטנר", "הוט" ו"יס"), וחברות לכרטיסי אשראי ("ויזה-כאל" ו"ישראלכרט"). מעניין שחלק ניכר מהוועדים החדשים הם של עמותות וארגונים אזרחיים, מגזר שעד לאחריה לא היה מאוגד.

פורסמו צווי הרחבה להסכמים בענפי הבינוי ורשתות המזון.

תיבה ה'-2: השכלה ותעסוקה באוכלוסייה החרדית

המגזר החרדי, בעיקר הגברים, מתאפיין בשיעורים נמוכים מאוד של השתתפות בכוח העבודה ובשיעורי תעסוקה נמוכים. בשנים האחרונות מתמקדת המדיניות הממשלתית בשוק העבודה בהגדלת שילובן של אוכלוסיות המתאפיינות בשיעורי השתתפות נמוכים - ובכללן אוכלוסיית החרדים - בשוק העבודה. מעניין אפוא לבדוק אם דפוסי התעסוקה של האוכלוסייה החרדית אכן השתנו. לשאלה זו נודעת חשיבות מכרעת לנוכח שיעורי הגידול של האוכלוסייה החרדית, העולים במידה ניכרת על אלה של האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית. על פי אומדנים שונים, החרדים מהווים כיום 8-10 אחוזים מהאוכלוסייה, ולפי תחזיות, שיעורם באוכלוסיית גילאי 25-64 (גילי העבודה העיקריים) יגיע בעוד כעשרים שנה ל-17 אחוזים¹. גידול חלקם של החרדים באוכלוסייה, על רקע הזדקנות האוכלוסייה וצמצום שיעורי הילודה ביתר קבוצות האוכלוסייה, מדגיש את חשיבות שילובם בתעסוקה למצבו של המשק בעתיד.

בשנים האחרונות נכתבו בישראל מספר עבודות שבחנו את דפוסי התעסוקה של האוכלוסייה החרדית ומצאו כי השינויים שחלו בשיעור התעסוקה של גברים חרדים בשנים האחרונות הם מינוריים בלבד². עם הסיבות החברתיות והכלכליות לשיעורי התעסוקה הנמוכים של גברים חרדים נמנים חוסר השכלה המכוונת לשוק העבודה, מעמדו החברתי הגבוה של "תלמיד ישיבה" בחברה החרדית והסדר "תורתו אומנותו" (מכוח "חוק טל"), המחייב אברך חרדי ללמוד בישיבה לפחות 45 שעות בשבוע במסגרת הסדר של דחיית שירות צבאי³.

בשנים האחרונות ננקטו מספר צעדי מדיניות המיועדים לעודד את התעסוקה של החרדים, בהם צעדים עקיפים, כצמצום קצבאות הילדים בשנת 2003 ותוכניות ישירות לעידוד התעסוקה. ביוני 2003 בוטל חוק משפחות ברוכות ילדים ("חוק הלפרט"), וכן הוחלט על קיצוץ נוסף. פגיעה זו במקור הכנסה מרכזי של משפחות חרדיות, שרבות מהן מרובות ילדים⁴, נועדה בין השאר להניע גברים חרדיים להצטרף למעגל התעסוקה. נוסף על כך מופעלות בשנים האחרונות תוכניות שונות לעידוד השתלבות חרדים בשוק העבודה על ידי הכשרה והשמה מקצועית, תמיכה בלימודים עיוניים ותמיכה בתעסוקה. תוכניות אלו מופעלות ברובן על ידי משרדי התמ"ת, המשרד לביטחון פנים, צה"ל והמועצה להשכלה גבוהה, וכן על ידי תב"ת (תנופה בתעסוקה - חברה לתועלת הציבור בבעלות המדינה והג'וינט), וממומנות ברובן על ידי הממשלה ובחלקן על ידי גופים פרטיים. ההוצאה מתקציב המדינה

¹ המכון הישראלי לדמוקרטיה (2010), "התעסוקה במגזר החרדי", מסמך מסכם לפורום קיסריה להתוויית מדיניות כלכלית לאומית.

² ח' לזין ור' הכהן (2010), "שיטות לזיהוי ואפיון כמותי של המגזר החרדי", המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה.

³ ח' לזין (2009), "המגזר החרדי בישראל, העצמה תוך שילוב בתעסוקה", המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה.

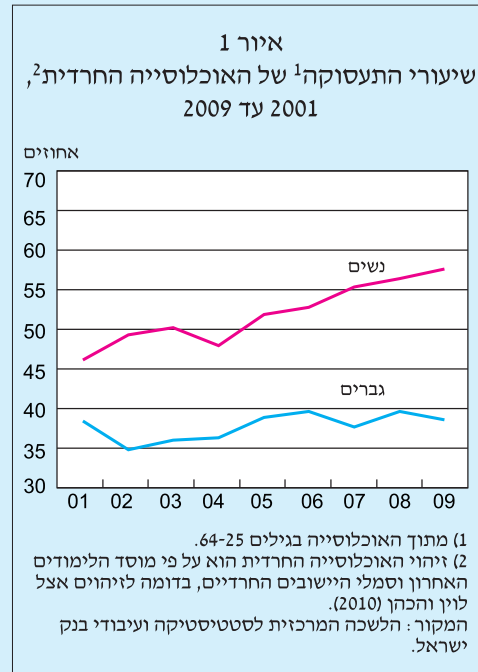
⁴ ביוני 2003 הורדו הן סכום הקצבה הבסיסי והן שיעורי התוספת לילדים השלישי והרביעי. כן בוטלה לחלוטין התוספת לילדים החמישי והשישי.

לפרויקטים אלו עמדה בשנת 2010 על למעלה מ-300 מיליוני ש"ח⁵. עידוד החרדים לרכוש השכלה המכוונת לשוק העבודה והכשרה מקצועית הוא המפתח לשילובם בכוח העבודה.

שיעורי התעסוקה של האוכלוסייה החרדית

נתוני סקרי כוח האדם (איור 1) מצביעים לאורך העשור האחרון על עלייה מתמדת וניכרת בשיעורי התעסוקה של נשים חרדיות. לעומת זאת, בשיעורי התעסוקה של גברים חרדיים לא ניכרים בתקופה זו, כאמור, שינויים משמעותיים.

אחת הסיבות העיקריות לאי השתתפותם של גברים חרדיים בשוק העבודה היא חוסר כדאיותה הכלכלית, הנובע מהעדר השכלה המכוונת לשוק העבודה. כפי שמראה לוי (2009), הכנסתה הפנויה של משפחה חרדית שבה הגבר אינו עובד והאישה עובדת עלולה לרדת כאשר הגבר ייצא לעבודה (בהנחה שישתכר שכר מינימום), בשל ירידת הכנסותיה שלא מעבודה (למשל מלגת כולל

ועזרה כלכלית מארגוני צדקה). נוסף על כך, סעיפי הוצאה שונים של משק הבית (כגון הטיפול בילדים) עולים כאשר שני בני הזוג עובדים. לכן, שינוי משמעותי בדפוסי התעסוקה של הגברים החרדיים תלוי במידה רבה בעליית כושר ההשתכרות שלהם, יחסית למקורות ההכנסה האלטרנטיביים שמחוץ לשוק העבודה. שינוי זה אפשרי באמצעות רכישת השכלה או הכשרה המכוונת לשוק העבודה, שתעלה את השכר הפוטנציאלי של גברים חרדיים.

אקדמיזציה במגזר החרדי

בשנים האחרונות אנו עדים לתהליך איטי אך יציב של אקדמיזציה במגזר החרדי, המתעצם בפרט בקרב הגברים. גברים ונשים חרדיים פונים ללימודים אקדמיים ומקצועיים בתוכניות ייעודיות לאוכלוסייה זו ובתוכניות רגילות. על פי נתוני המועצה להשכלה גבוהה, מספר הסטודנטים החרדיים (גברים ונשים) בתוכניות לימוד המופנות למגזר החרדי עלה מכאלפיים בשנת 2005 לכ-5 אלפים ב-2010 (לוח 1). רובו המוחלט של השינוי נבע מגידול מספר הסטודנטים הגברים. נוסף על אלה לומדים סטודנטים חרדיים בתוכניות ובמוסדות לימוד כלליים, ושם אין דרך לזהותם בסטטיסטיקות.

⁵ מתוכם כ-150 מיליוני ש"ח הופנו לסבסוד מעונות יום לאוכלוסייה החרדית.

לוח 1: סטודנטים חרדיים על פי מוסדות הלימוד, (גברים ונשים)

2010				2005	מוסד הלימודים
מסגרת הלימודים					
סה"כ	תואר שני	תואר ראשון	מכינות		
2,208	-	1,927	281	כ-1,200	הקריה האקדמית אונו (קמפוסים אור יהודה וירושלים)
792	101	601	90	137	מכללת בני ברק החרדית (מבח"ר)
753	153	520	80	262	המכללה החרדית בירושלים
438	-	438	-	כ-300	בי"ס גבוה לטכנולוגיה - מכון לב, מכון נוה, מכון טל
428	46	382	-	-	בי"ס גבוה לטכנולוגיה - מכון לוסטיג
240	-	240	-	-	האוניברסיטה הפתוחה
496	-	373	123	-	מוסדות נוספים
5,355	300	4,481	574	*2,400-2,000	סה"כ

* הערכה המבוססת על גידול מספר הסטודנטים במוסדות השונים. המקור: המועצה להשכלה גבוהה, נתוני מוסדות הלימוד השונים.

ההערכה היא⁶ שהמספר הכולל של הסטודנטים החרדיים ב-2010 היה כ-6 אלפים, מתוכם כ-42 אחוזים גברים. כמו כן ניתן לראות (לוח 2) כי מגמת האקדמיזציה מתרכזת ברכישת מקצועות בעלי פוטנציאל גבוה להשתלבות בשוק העבודה. מעל 90 אחוזים מהסטודנטים החרדיים לומדים מקצועות המוכוונים להשתלבות בשוק העבודה.

לוח 2: סטודנטים חרדיים על פי תחומי הלימוד

תחום הלימוד	גברים	נשים	סך הכול
עסקים ומדעי הניהול	524	659	1,183
משפטים	800	301	1,101
מדעי החברה	507	531	1,038
הנדסה	123	404	527
מקצועות עזר רפואיים	15	497	512
חינוך והכשרה להוראה	31	285	316
מתמטיקה ומדעי המחשב	90	7	97
מדעי הרוח	7	-	7

המקור: המועצה להשכלה גבוהה.

עדות נוספת למגמת האקדמיזציה בקרב הגברים החרדיים בשנים האחרונות ולהשפעתה הרבה על מאפייני אוכלוסייה זו ניתן למצוא בנתוני סקרי כוח האדם. על פי נתונים אלו נבלמה עליית מספר הגברים שמוסד הלימודים האחרון שלהם הוא ישיבה⁷, בעוד שהמספר הכללי של

⁶ על פי נתוני עמותת 'יעדים', העוסקת בהשמת סטודנטים חרדים במוסדות אקדמיים.

⁷ ממצא זה בולט במיוחד (אך לא רק) בקרב קבוצת הגיל 25-29.

הגברים החרדים ממשיך לעלות. סביר שהסיבה לכך היא שיותר ויותר גברים חרדיים פונים ללימודים אקדמיים.

בגלל מגמת האקדמיזציה המתוארת לעיל יש לשנות את דרך אמידתו של שיעור התעסוקה בקרב הגברים החרדים. שיטה נפוצה לזיהוי חרדים בסקרי כוח האדם היא באמצעות השאלה "מהו מוסד הלימודים האחרון שבו למדת?". אם מוסד הלימודים האחרון של אחד מבני משק הבית הוא ישיבה, כל בני משק הבית מוגדרים כחרדים⁸. דרך זו מאבדת מכוחה לזהות את האוכלוסייה החרדית, משום שכאמור, יותר ויותר חרדים פונים בשנים האחרונות ללימודים אקדמיים, לכן אינם עונים על הקריטריון האמור, ובכך מוציאים ממניין החרדים גם את בני ביתם.

כאשר אומדים את מספר הגברים החרדיים ש"נעלמו" מסקרי כוח האדם, על פי הסקר החברתי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ומוסיפים אותו למספר המועסקים החרדים לפי סקרי כוח האדם, נמצא כי האומדן לשיעור התעסוקה של אוכלוסיית הגברים החרדיים גבוה במקצת מהאומדן המקובל⁹. על אף האמור לעיל, כמעט לא ניכר, עד כה, הבדל במגמת שיעור התעסוקה בין האומדנים השונים. תוצאותיה של מגמת האקדמיזציה צפויות להתבטא בשנים הבאות, אך כדי לעקוב אחר השינויים בשיעורי התעסוקה של הגברים החרדיים יש למצוא דרך חדשה לזיהוי בסקרי כוח האדם.

סיכום

אנו עדים לתמורות משמעותיות ביחסה של האוכלוסייה החרדית להשתלבות בשוק העבודה. מספר הסטודנטים החרדיים הרוכשים השכלה המכוונת לשוק העבודה צמח, בתוך תקופה קצרה של חמש שנים, מכאלפיים בשנת 2005 לכ-6 אלפים בשנת 2010. שינוי זה בולט במיוחד בקרב הגברים החרדיים: בקרבם גדל מספר הסטודנטים בתקופה זו ממאות בודדות לכ-2,500.

המדיניות הממשלתית יכולה לסייע להתגבר על חסמים שונים המונעים מחרדים להשתלב בלימודים אקדמיים ומקצועיים. אם מגמה זו תתעצם, סביר כי ייווצר בעתיד שינוי משמעותי בדפוסי התעסוקה של האוכלוסייה החרדית. שינוי זה יכול להשפיע רבות על מצב המשק הישראלי בעתיד, ולמנוע ממנו להגיע למצב שבו שיעורי השתתפות נמוכים בכוח העבודה יכבידו על יכולתו לצמוח.

⁸ קיימות היום שיטות נוספות: ראו ד' רומנוב ושות', "שיטות מדידה ואמידת גודלה של האוכלוסייה החרדית בישראל", פורסם במארס 2011 באתר הלמ"ס.

⁹ בהנחה כי שיעורם של המועסקים, מקרב הגברים החרדים שרכשו השכלה מקצועית או אקדמית זהה לשיעור התעסוקה של גברים יהודים לא חרדים בגילאים הרלוונטיים.

